

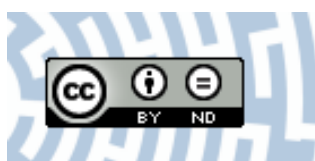

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Malarz Joseph Prechtl : przyczynek do monografii artysty

Author: Mirosława Sobczyńska-Szczepańska

Citation style: Sobczyńska-Szczepańska Mirosława. (2018). Malarz Joseph Prechtl : przyczynek do monografii artysty. "Biuletyn Historii Sztuki" (2018, nr 1, s. 49-86).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

MIROŚLAWA SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA

Katowice, Zakład Historii Sztuki, Uniwersytet Śląski

Malarz Joseph Prechtl. Przyczynek do monografii artysty

Joseph Prechtl (1737, Wiedeń – 1799, Brahiłów), w Zakonie Przenajświętszej Trójcy brat świecki Józef od św. Teresy, działający głównie w Małopolsce, na Wołyniu, Zamojczyźnie i Podolu, stworzył około 130 obrazów sztalugowych i kilkanaście dekoracji monumentalnych. Nieliczne zachowane dzieła oraz te, które znane są jedynie z archiwalnych fotografii, pozwalają uznać go za jednego z najwybitniejszych malarzy tworzących na terenie Rzeczypospolitej w 2. połowie XVIII w. W niniejszym artykule zostały zweryfikowane dotychczasowe sądy na temat początków drogi twórczej artysty oraz dokonano przeglądu wiązanych z nim dzieł (uzupełniono o nowe atrybucje) i uściślono ich datację.

Pierwsze informacje o Josephie Prechtlu zostały opublikowane w latach 40. XIX w. przez trynitarza o. Innocentego od św. Seweryna Krzyszkowskiego i Józefa Ignacego Kraszewskiego¹. Na ich kanwie powstały biogramy artysty w wydawnictwach encyklopedyczno-słownikowych autorstwa Edwarda Rastawieckiego, Constanta von Wurzbacha, Zygmunta Batowskiego, Andrzeja Ryszkiewicza i Aleksandry Bernatowicz². Jerzy Hoppen w swoim artykule na temat trynitarzkiego malarza przytoczył *in extenso* poświęcony mu fragment książki o. Krzyszkowskiego³. Piotr Bohdziewicz na podstawie analizy

¹ Innocenty KRZYSZKOWSKI, *Nabożeństwo wiernych katolików dla użycia pobożnego, w domu i w kościołach, a mianowicie w kościele wileńsko-antokolskim xx. trynitarzów...*, Wilno 1843, s. 53-59; Józef Ignacy KRASZEWSKI, „Wspomnienie XX. Trynitarzy”, *Athenaeum. Pismo zbiorowe poświęcone historii, filozofii, literaturze, sztukom itd.*, 5:1844, s. 35-36. Z prac tych korzystał anonimowy autor krótkiej notki na temat Josepha Prechtla opublikowanej w „Dzienniku Warszawskim” (1854, nr 152, s. 1). O. Innocenty od św. Seweryna Krzyszkowski (1789-1865) od ok. 1813 do 1816 r. był ministrem klasztoru trynitarzy w Brahiłowie, od 1816 r. – w Łucku, a następnie – w Wilnie (do kasaty w 1864 r.); zob. *Monumenta ordinis exalceatorum SS. Trinitatis Redemptionis Captivorum ad Provincias S. Joachimi (Poloniae) et S. Iosephi (Austriae-Hungariae) spectantia*, wyd. ANTONINUS AB ASSUMPTIONE, Romae 1911, s. 198, 206-208.

² Edward RASTAWIECKI, *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 3, Warszawa 1857, s. 372-374; Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, t. 23, Wien 1872, s. 234; Zygmunt BATOWSKI, „Prechtl Józef”, [w:] *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, red. Ulrich THIEME, Felix BECKER, t. 27, Leipzig 1933, s. 367; Andrzej RYSZKIEWICZ, „Prechtl Jan”, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 28, red. Emanuel ROSTWOROWSKI, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984, s. 412-413; Aleksandra BERNATOWICZ, „Prechtl Jan”, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 8, red. Urszula MAKOWSKA, Katarzyna MIKOCCA-RACHUBOWA, Warszawa 2007, s. 10-11.

³ Jerzy HOPPEN, „Malarz Jan Prechtl – brat Józef od św. Teresy”, *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, 3:1938-1939, s. 151-155.

stylowo-porównawczej przypisał Prechtlowi dekorację freskową prezbiterium kościoła bernardynów w Dubnie⁴, a badacze litewscy związali z nim wizerunek trynitarza, zapewne reformatora zakonu o. Jana Chrzciciela od Poczęcia, ze zbiorów Muzeum Sztuki Litewskiej⁵. W świetle odkryć źródłowych badaczy zajmujących się fundacjami artystycznymi Jana Jakuba Zamoyskiego, malarz na zlecenie magnata ozdobił freskami pałac w Łabuniach w powiecie zamojskim⁶, kościół parafialny pw. św. Stanisława i klasztor szarytek w Gródku Bedrychowskim (Podolskim) w dawnym powiecie kamienieckim oraz namalował obraz *Chrystus zmartwychwstały i św. Tomasz* do ołtarza głównego kolegiaty w Zamościu⁷. Jerzy Kowalczyk, w szerszych studiach na temat późnobarokowej architektury sakralnej z terenu dawnej Rzeczypospolitej, dostrzegł wpływ na malarstwo iluzjonistyczne Prechtla teoretycznych dzieł Johanna Jacoba Schüblera⁸. W ostatnich latach dorobek malarza doczekał się przyczynkarskich opracowań Piotra Kondraciuka (który trafnie przypisał mu wizerunki św. Kajetana z Thieny i św. Antoniego Padewskiego z niezachowanego kościoła trynitarzy w Tomaszowie Lubelskim oraz bł. Szymona de Roxas i bł. Michała od Świętych z dawnej świątyni zakonu w Krotoszynie)⁹ oraz Janiny Dzik¹⁰.

Zawarte w literaturze przedmiotu wiadomości biograficzne na temat Josepha Prechtla są nader skromne i częściowo błędne. Jerzy Hoppen, a za nim inni badacze podają, że *in*

⁴ Piotr BOHDZIEWICZ, „Kościół i klasztor oo. Bernardynów w Dubnie”, [w:] id., *Studia z dziejów sztuki polskiej w okresie baroku i rokoka*, Lublin 1973, s. 137-159.

⁵ Ukazany na obrazie trynitarz długo uchodził za bł. Michała od Świętych. Z o. Janem Chrzcicielem od Poczęcia (beatyfikowanym w 1819 r.) utożsamiał go ks. Andrzej Witko ze względu na dzierzony przezeń krucyfiks oraz leżące na stole dwie książki, charakterystyczne dla ikonografii reformatora zakonu. Zob. *Lietuvos vienuolynų dailė. Parodos katalogas (The art of Lithuanian cloisters. Exhibition catalog) 1998-2000*, red. Romualdas BUDRYS, Vilnius 1998, s. 71-72, il. 8; Andrzej WITKO, *Sztuka w służbie Zakonu Trójcy Świętej w siedemnastym i osiemnastym stuleciu*, Warszawa 2002, s. 339-340, il. XXII.

⁶ Alicja KURZAŃKOWSKA, „Zespół pałacowy w Łabuniach na tle działalności artystycznej Jakuba Zamoyskiego”, *Biuletyn Historii Sztuki*, 21:1959, nr 3-4, s. 400; Jerzy KOWALCZYK, „Zainteresowania i działalność architektoniczna ordynatów Zamoyskich w XVIII wieku”, [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie. Materiały II sesji naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie, 22-24 maja 2002*, red. Róża MALISZEWSKA, Kozłówek 2003, s. 106.

⁷ Bogumiła SAWA, „Kolegiata zamojska w XVIII i XIX wieku”, *Zamojski Kwartalnik Kulturalny*, 2010, nr 3 (104), s. 74.

⁸ Jerzy KOWALCZYK, „Późnobarokowe kościoły i klasztory diecezji kijowskiej i dekanatu braclawskiego”, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 3, red. Jan K. OSTROWSKI, Kraków 1998, s. 36; id., *Świątynie późnobarokowe na Kresach*, Warszawa 2006, s. 181.

⁹ Piotr KONDRACIUK, „Malarz trynitarz Józef Prechtl i jego dzieła w Polsce i na Ukrainie”, [w:] *Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на Волині. Науковий збірник*, t. 49: Матеріали міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції „Минуле і сучасне єврейської громади на Волині”, 20-21 серпня 2013 року, смт. Маневичі та Міжнародної наукової конференції „Польська культура в контексті волинського тексту”, 3-4 квітня 2014 року, м. Луцьк, red. Анатолій СИЛЮК, Луцьк 2014, s. 140-145; id., „Образы воłyńskiego мalarza Johanna (Józefa) Prechtla w kościołach Zamojszczyzny”, [w:] *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник*, t. 21: Матеріали XXI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 16-17 жовтня 2014 року, red. Тетяна ЄЛИСЄВА, Євгенія КОВАЛЬЧУК, Луцьк 2014, s. 111-113.

¹⁰ Janina DZIK, „Kilka uwag o twórczości malarza trynitarzkiego Johanna Prechtla”, *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, 60:2015, s. 245-257; ead., „Johann Prechtl (1737-1799), ein unbekannter Maler aus Wien, und seine Werke in den östlichen Gebieten des ehemaligen Königreichs Polen”, *Barockberichte*, 63:2015, s. 91-99.

¹¹ HOPPEN, op. cit., s. 150; Andrzej STOGA, „Quadratura w malarstwie polskim XVIII w. Malowidła na sklepieniach”, *Biuletyn Historii Sztuki*, 42:1980, nr 3-4, s. 369; Magdalena WITWIŃSKA, „Topografia i kierunki malarstwa ściennego w Polsce około połowy XVIII wieku”, *Biuletyn Historii Sztuki*, 43:1981, nr 2, s. 192; RYSZKIEWICZ, op. cit., s. 412; *Lietuvos vienuolynų dailė...*, op. cit., s. 71; BERNATOWICZ, op. cit., s. 10; KONDRACIUK, „Malarz trynitarzski...”, s. 140; DZIK, „Kilka uwag...”, s. 246; Zbigniew MICHALCZYK, „Malarstwo późnego baroku i rokoka”, [w:] *Sztuka polska*, t. 5: *Późny barok, rokoko i klasycyzm (XVIII wiek)*, Warszawa 2015, s. 448.

saeculo nosił imię Jan (Johann)¹¹. Przyjmuje się, że do zakonu trynitarzy wstąpił w Beresteczku w 1757 lub 1758 r., niedługo po tym, jak przybył do Rzeczypospolitej z rodzinnego Wiednia¹². Oznaczałoby to, że opuścił naddunajską stolicę jako dwudziesto- lub dwudziestojednoletni młodzieniec mający już za sobą edukację malarską. Na rewizję i uzupełnienie tych twierdzeń pozwalają niewykorzystane dotychczas źródła.

Z *Liber vitae et mortis* polsko-litewskiej prowincji trynitarzy, wydanego razem z jej *Necrologium* w 1911 r., dowiadujemy się, że 13 lutego 1737 r. w wiedeńskim kościele parafialnym pw. Matki Bożej od Szkotów, administrowanym przez benedyktynów, został ochrzczony „Iosephus Rechtt (Prechtl), austriacus, Viennensis”¹³, z kolei *Liber quatuor votorum...* klasztoru beresteckiego zawiera odpis *fides baptismi* (wystawionej 26 lipca 1754 r.) Josepha Stefana Brechtla, syna Stefana Brechtla, rzeźbiarza, i Marii Any, którego do chrztu trzymali dwaj rzeźbiarze miejscy Joseph Plinen i Michael Ignatz Gunst oraz ich małżonki, Katarina i Ana Maria¹⁴. Hipoteza Edwarda Rastawieckiego, iż Joseph Prechtl studiował w Cesarsko-Królewskiej Dworskiej Akademii Malarzy, Rzeźbiarzy i Budowniczych¹⁵, znajduje potwierdzenie w rejestrach tej uczelni, z których wynika, że został do niej przyjęty 19 kwietnia 1749 r. (a więc w wieku zaledwie dwunastu lat) i był uczniem Jacoba van Schuppena¹⁶.

Młody malarz udał się do Rzeczypospolitej razem z polskim trynitarzem czasowo bawiącym w Wiedniu¹⁷ nie w 1757 lub 1758 r. – jak dotychczas sądzono – lecz latem 1754 r. Już 20 września 1754 r. wstąpił do lwowskiego klasztoru *intra moenia* (w obrębie murów miejskich), jednak progi nowicjatu w Beresteczku przekroczył dopiero na początku marca 1757 r.¹⁸ Analiza wpisów w *Liber vitae et mortis* polsko-litewskiej prowincji prowadzi do wniosku, że zwyczajowo kandydaci na zakonników prawie natychmiast po przywdzianiu habitu rozpoczynali roczną probację, choć czasami zdarzało się – zwłaszcza w przypadku tych, którzy mieli zostać braćmi świeckimi – że następowało to kilka, a nawet kilkanaście miesięcy później¹⁹. Powodu tej zwłoki należy upatrywać w zaleceniach zawartych w konstytucjach zakonnych: po pierwsze przyszli bracia laicy musieli odznaczać się doskonałym zdrowiem i siłą, niezbędnymi do wykonywania pracy fizycznej, a sprawdzenie ich

¹² KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 53; RASTAWIECKI, op. cit., t. 3, Warszawa 1857, s. 372; WURZBACH, op. cit., s. 234; BATOWSKI, op. cit., s. 234; RYSZKIEWICZ, op. cit., s. 412; BERNATOWICZ, op. cit., s. 10; KONDRACIUK, „Malarz trynitarzski...”, s. 140; id., „Obrazy wołyńskiego malarza...”, s. 111; DZIK, „Kilka uwag...”, s. 246.

¹³ *Monumenta...*, s. 82-83, poz. 435. Data 13 lutego 1737 r. uchodziła za dzień narodzin Josepha Prechtla.

¹⁴ Vilniaus universiteto biblioteka (dalej Vub), f. 4-A-305 (4-18218), *Liber quatuor votorum essentialium, quae Fratres mediante professione emittunt Ssmae Trinitatis, in hoc nostro Conventu Berestecensi ...*, k. 86v-87r. W księdze tej odnotowywano fakt złożenia ślubów zakonnych po odbyciu rocznej probacji w nowicjacie przy klasztorze beresteckim. Zawiera formuły ślubowania, podpisane przez profesora, mistrza nowicjatu, ministra klasztoru i dwóch innych zakonników obecnych przy tym akcie, oraz przytoczone *in extenso* świadectwa chrztu profesów.

¹⁵ RASTAWIECKI, op. cit., t. 3, 1857, s. 372.

¹⁶ Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien, sygn. 1b, *Handschrift des Malers Van Schuppen (...)* *Aufnahms-Protokoll für die academischen Schüler vom Janner 1738 bis Juli 1765*, k. 91v: 19 [April 1749] *Joseph Prechtl ein Sohn Herrn Stephani Prechl Burgerlicher Bildhauer, wohnhaft auf dem Spittl Berg beym Golden Pellican*. Bardzo dziękuję dr. Arturowi Kolbiarzowi za udostępnienie wypisów z rejestrów Akademii. Można przypuszczać, że kompleksowa kwerenda w jej archiwum pozwoli ustalić więcej szczegółów na temat edukacji artystycznej Josepha Prechtla.

¹⁷ KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 53.

¹⁸ *Monumenta...*, s. 82-83, poz. 435. Fakt, że Joseph Prechtl wstąpił w szeregi trynitarzy w 1754 r. znajduje swoje potwierdzenie również w *Necrologium*, w którym odnotowano, że malarz zmarł w 1799 r. w wieku 62 lat, przeżywszy w zakonie lat 45; zob. *ibid.*, s. 162.

¹⁹ *Ibid.*, *passim*.

teżyzny oraz żarliwości powołania wymagało czasu²⁰; po wtóre mogli wstąpić do nowicjatu dopiero po ukończeniu dwudziestego roku życia (kandydaci na kapłanów musieli liczyć minimum piętnaście lat)²¹. Lwowscy trynitarze przyjęli zatem w swoje szeregi siedemnastoipółletniego wiedeńczyka świadomi, że dopiero po upływie dwóch i pół roku będzie mógł rozpocząć probację.

Zainteresowanie zakonu Josephem Prechtlem niewątpliwie miało związek z jego zawodem. Kiedy przybył do Lwowa, trwał remont klasztoru *intra moenia* i kościoła pw. Świętej Trójcy, uszkodzonych przez pożar w 1748 r.²² W 1751 r. ministrem konwentu został o. Łukasz od św. Feliksa de Valois Pieczyski (zmarły 11 października 1753 r.), który „Ecclesiae Leopoliensi lucem magna ex parte dedit per picturam”, co najpewniej oznacza, iż za jego rządów częściowo powstała polichromia świątyni²³. Dzieło o. Łukasza kontynuował kolejny superior, o. Marcin od Przenajświętszej Trójcy Pohl. W księdze wydatków poniesionych na „fabrykę” w latach 1756-1764, szczegółowo omówionej przez Katarzynę Brzezinę, odnotowano, że w latach 1756-1757 trynitarze zatrudniali Stanisława Strońskiego, który w maju 1756 r. otrzymał 1506 zł „in vim contra(ctus) pro pingenda eccl(esi)a”, a w sierpniu pobrał 2000 „p(ro) pictura Eccl(esi)ae”; przerwane na okres jesienno-zimowy prace miały się ku końcowi, skoro w kolejnym i zarazem ostatnim sezonie, w marcu 1757 r. wypłacono malarzowi tylko 430 zł „in vim contractus”, a w kwietniu – 64 zł „ad finem contractus”²⁴. Jak się wydaje, Joseph Prechtel, zaraz po wstąpieniu do lwowskiego klasztoru we wrześniu 1754 r., został oddelegowany do prac nad dekoracją freskową kościoła pw. Świętej Trójcy, prowadzonych co najmniej od wiosny 1756 r. przez Stanisława Strońskiego, u którego boku doskonalił się w sztuce malarskiej. Do nowicjatu w Beresteczku skierowano go, kiedy lwowskie freski były już praktycznie gotowe, na przełomie lutego i marca 1757 r., czyli tuż po tym, jak skończył dwadzieścia lat²⁵.

Istnieją przesłanki ku temu, by sądzić, że po rocznej probacji, uwieńczony złożeniem ślubów zakonnych 4 marca 1758 r., brat Józef od św. Teresy Prechtel, „in arte pictoria bene versatus”²⁶, został wysłany do Krakowa, gdzie od 1752 r. trwała „fabryka” kościoła trynitarzy, nad którą czuwał o. Stanisław od Najświętszego Sakramentu Oborski, najpierw jako minister klasztoru, a od 1753 r. – minister generalny zakonu trynitarzy bosych²⁷. To z inicjatywy i na koszt o. Stanisława wykonanie polichromii wnętrza powierzono Josefovi Franzowi Piltzowi z Kromieryża („expensis N.R.P. Ministri Generalis conductus”²⁸).

²⁰ *Regula primitiva et Constitutiones Patrum Discalceatorum, Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum, Congregationis Hispaniae*, Romae 1738, s. 371-372: *Et isti [fratres laici] gaudeant integra valetudine, et viribus ad laborem corporalem, in quo ratione sui status versari, et exerceri debent, ideoque ante receptionem capiatur experientia per aliquot dies de perseverantia in vocatione, et de salute, ac viribus* (z rozdziału *De modo recipiendi Novitios*).

²¹ *Ibid.*, s. 361: *Insuper, nec recipiatur ad Chorum, qui non habeat aetatis quindecim annos; nec ad statum laici, qui non habuerit viginti, vel qui excesserit trigesimum quintum annum*.

²² Równocześnie prowadzono rozbudowę klasztoru; zob. Mirosława SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, „Kościół Trynitarzy pw. Przenajświętszej Trójcy we Lwowie”, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 6, red. Andrzej BETLEJ, Piotr KRASNY, Kraków 2006, s. 43. Por. ead., *Architektura trynitarzy na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Katowice 2017, s. 54.

²³ *Monumenta...*, s. 36-37, poz. 186. Por. SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, „Kościół Trynitarzy...”, s. 45; ead., *Architektura...*, s. 54.

²⁴ Katarzyna BRZEZINA, „Materiały do dziejów artystycznych kościoła Trynitarzy pw. Trójcy Przenajświętszej we Lwowie”, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 1, red. Jan K. OSTROWSKI, Kraków 1996, s. 199-201.

²⁵ Malowidła uległy zniszczeniu podczas bombardowania świątyni w 1848 r.

²⁶ Vub, f. 4-A-305 (4-18218): *Liber quatuor votorum...*, k. 86v.

²⁷ SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, *Architektura...*, s. 61.

²⁸ Biblioteka Jagiellońska (dalej BJ), rkps 5488: *Protocollum Conventus Casimiriensis Ordinis Discalceatorum SS. Trinitatis*

Po raz pierwszy morawski artysta zawitał w Krakowie w czerwcu 1757 r., by w ciągu trzech miesięcy stworzyć fresk na sklepieniu nawy. Za jego kolejnej bytności, od kwietnia do września 1758 r., powstała dekoracja sklepienia prezbiterium i flankujących je kaplic oraz iluzjonistyczne nastawy ołtarza głównego i sześciu ołtarzy w kaplicach bocznych: „caeteri vero fratres protunc capellas minores Ecclesiae depingebant”, „maioris altaris pictura finita est”, „integra quoque Ecclesia cum altaribus collateralibus sex depicta est, insuper hisce diebus Septembris duas minores capellas proximas maiori [...] depinxit Dominus Piltz”²⁹. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że słowo „fratres” w pierwszym z przytoczonych passusów odnosi się do Josepha Prechtla oraz Józefa Władysława Modelskiego, w zakonie brata Krzysztofa od św. Józefa, jako że tylko przy ich nazwiskach oraz Bawarczyka Wolfganga Buchnera (*vel* Bachnera), w zakonie brata Damazego od św. Wolfganga, urodzonego w 1756 r., w *Liber vitae et mortis*, w rubryce zawód pojawia się określenie „pictor”³⁰. Według tego samego źródła Modelski został przyjęty do zakonu w Krakowie w 1758 r., być może dopiero 23 grudnia³¹, jest jednak bardzo prawdopodobne, że już wcześniej był związany z tamtejszym klasztorem. Otóż z biogramu brata Ignacego od św. Leopolda (*in saeculo* Ignatza Prechtla), zamieszczonego w *protocollum* konwentu krakowskiego, wiadomo, że kandydaci na braci laików przed oficjalnym wstąpieniem do zakonu (określanym jako „susceptio habitum” lub „susceptio caputium”), odbywali swego rodzaju okres próbny, w czasie którego nosili błękitny habit³². Za tym, że brat Józef od św. Teresy w 1758 r. brał udział w pracach nad dekoracją krakowskiej świątyni, przemawia także informacja zawarta w jego nekrologu: *praeter innumeras icones, Ecclesias nostras Cracoviensem, Thomasoviensem, Berestecensem et Brahiloviensem, ac Bibliothecam Luceoriensem pulcherrime depinxit* („oprócz niezliczonych obrazów kościoły nasze krakowski, tomaszowski, berestecki i brahiłowski oraz bibliotekę łucką pięknie pomalował”)³³.

Zbieżność nazwisk wspomnianego wyżej Ignatza Prechtla, urodzonego w październiku 1738 r., oraz starszego o półtora roku Josepha, z całą pewnością nie jest przypadkowa, zważywszy, że obydwaj pochodzili z Wiednia i zostali ochrzczeni w tej samej parafii. Jeśliby przyjąć, że byli braćmi, oznaczałoby to, że Ignatz, z zawodu rzeźbiarz, zgodnie z powszechnym zwyczajem poszedł w ślady ojca. 30 października 1757 r. w Krakowie

Redemptionis Captivorum..., 1692-1797, k. 30r. Szczegółowe omówienie zawartych w *Protocollum* informacji na temat prac nad polichromią świątyni zob. Agnieszka ŁAGUNA-CHEVILLOTTE, „Freski Józefa Franciszka Piltza w dawnym kościele oo. Trynitarzy w Krakowie”, *Modus. Prace z historii sztuki*, 6:2005, s. 25-26, 29.

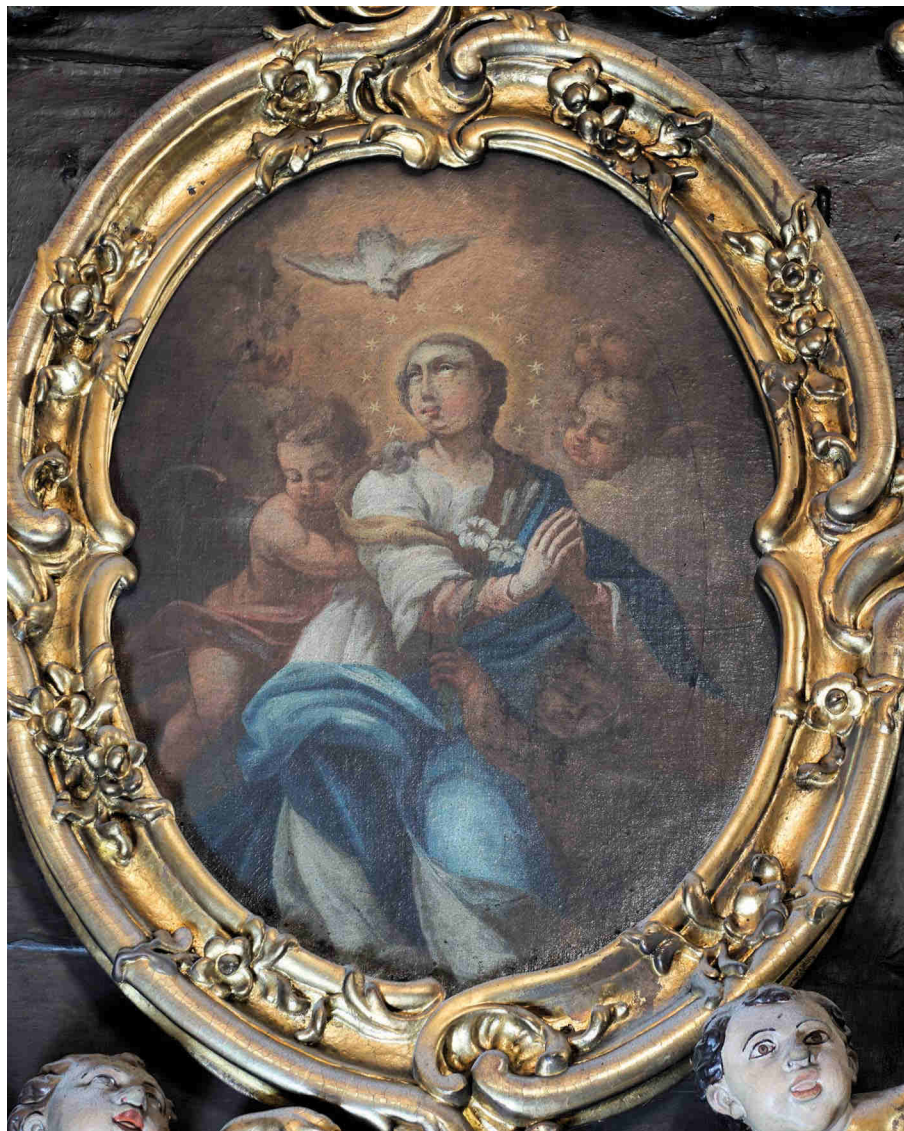
²⁹ BJ, rkps 5488: *Protocollum...*, k. 32v-33r.

³⁰ *Monumenta...*, s. 48-49, poz. 246, s. 102-103, poz. 569.

³¹ W katalogu zakonnym odnotowano jedynie rok i dzień, pomijając nazwę miesiąca. Za tym, że chodzi o datę 23 XII, przemawia fakt, iż tego dnia w krakowskim klasztorze przyjął habit Ignatz Prechtel, razem z którym w 1759 r. Józef Władysław Modelski został skierowany do nowicjatu we Lwowie: obydwaj złożyli śluby zakonne 9 III 1760 r.; zob. *ibid.*, s. 48-49, poz. 245 i 246.

³² BJ, rkps 5488: *Protocollum...*, k. 144r: *Postea crescente aetate, non magis in arte statuaria quam virtute excultus, ad perfectiora semper adhelans, S. Ordinem Nostrum ingredi aspirare coepit ac voti compas factus, coelestem nostrum habitum pro statu laicali suscepit in hoc Conventu Casimirensi ad Cracoviam A(nn)o 1757 die 30 8br(is) ubi exemplarissime integrum fere annum agens, de more Religionis suscepto in eodem Conventu A(nn)o 1758 die 23 10br(is) caputio, Leopoli ad Aedes S. Nicolai perrexit, transactique ibi duobus probationis annis solemniter Religionis nuncupavit Vota Anno 1760 die 9 Martii atque ex obedientia iterum Cracoviam amandatus, plura pro gloria Dei, et decore eiusdem loci Ecclesiae, arte sua perfecit, ac in variis obeundis Religionis servitiis plurimum laboravit, semper tamen comis, patiens, ac benignus permansit* [podkreślenia – M.S.S.].

³³ *Monumenta...*, s. 162. Por. *ibid.*, s. 82-83, poz. 435: *Eleganti pictura adornavit Ecclesias Thomasoviensem, Berestecensem, Brahiloviensem* („Eleganckim malarstwem ozdobił kościoły tomaszowski, berestecki, brahiłowski”).

1. Joseph Prechtl, Immaculata, olej na płótnie, pocz. lat 60. XVIII w., kościół pw. św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty w Mielcu.
Fot. Marek Szczepański, 2018

przywdział „habitum coelestem”, noszony przez kandydatów na zakonników, a 23 grudnia 1758 r. – habit właściwy. Zapewne jego miał na myśli kronikarz klasztorny, stwierdzając, że kapitele pilastrów i dekorację sztukatorską nad arkadami międzynawowymi wykonał w 1758 r. brat zakonny: *statuarius autem frater capitella de gipso ac flores supra arcus capellarum minorum affabre laborabat*³⁴. Profesję złożył 9 marca 1760 r., odbywszy nowicjat we lwowskim klasztorze *extra moenia* (poza murami)³⁵. Wkrótce potem decyzją władz zakonnych powrócił do Krakowa, gdzie podjął się bliżej nieokreślonych prac przy dekoracji trynitarского kościoła. Zmarł 22 kwietnia 1763 r. w wieku niespełna dwudziestu pięciu lat, po ośmiodniowej chorobie, której towarzyszyły gorączka i silny kaszel.

W sporządzonym w 1759 r. spisie zakonników z poszczególnych klasztorów należących do polsko-litewskiej prowincji brat Józef od św. Teresy nie został wymieniony praw-

³⁴ BJ, rkps 5488: *Protocollum...*, k. 32v.

³⁵ Por. przyp. 30 i 32.

2. Joseph Prechtl, Św. Tekla, olej na płótnie, pocz. lat 60. XVIII w., probostwo przy kościele pw. św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty w Mielcu. Fot. Marek Szczepański, 2018

dopodobnie dlatego, że często zmieniał miejsce pobytu, oddelegowywany przez władze zakonne do różnych zadań³⁶. Źródła milczą na temat jego działalności w pierwszej połowie lat 60. XVIII w., jednak w świetle przytoczonej wyżej zapiski z *Necrologium* nie można wykluczyć, że tworzył wówczas polichromie dla trynitarzy tomaszowskich w ich kościele lub w nowo ukończonej części klasztoru (wnoszonej od 1756 r.), z refektarzem, zakrystią i biblioteką³⁷. Niestety, nic nie wiadomo na temat wyglądu malarskiej dekoracji zespołu rozebranego w 1. połowie XIX w.

³⁶ *Monumenta...*, s. 201-204. Wprawdzie spis nosi tytuł *Catalogus religiosorum Ordinis Excalceatorum SSmae Trinitatis (...) in Provincia Polona (...) existentium an. 1758*, jednak z faktu, że odnotowano w nim br. Ignacego od św. Leopolda pośród nowicjuszy (ibid., s. 202), można wnioskować, iż sporządzono go w 1759 r.

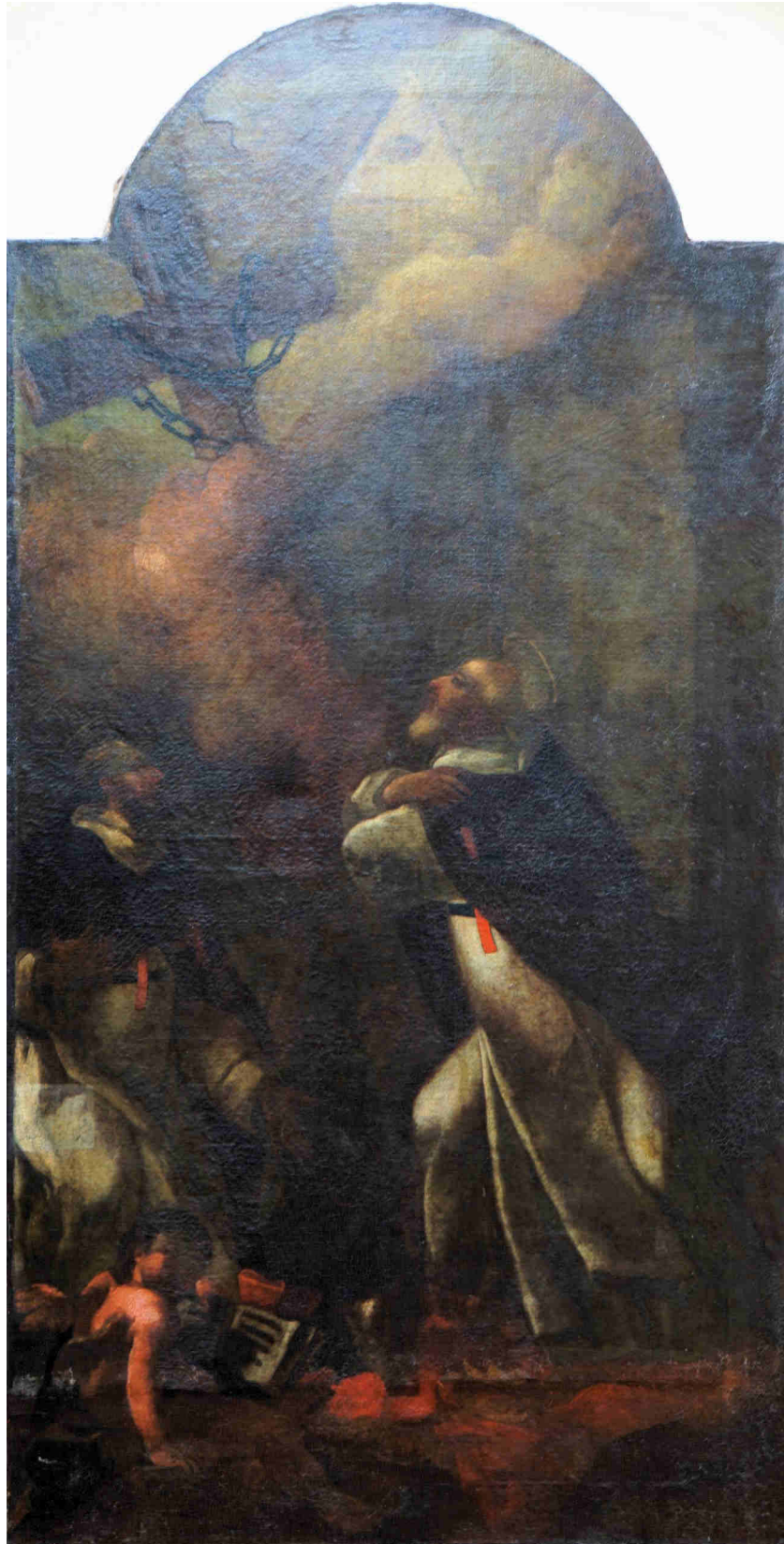
³⁷ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (dalej НБУВ), rkps 4143, Andreas a Spiritu Sancto Kromberg, OSST, *Rerum memorabilium in Provincia Sancti Joachimi Ordinis Discalceatorum Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum. Historia brevis annorum decem et septem nempe ab Anno 1752 ubi desiit chronicon ejusdem provinciae HIPOMNEMA inscriptum usque ad Annum 1769*, k. 35; SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, *Architektura...*, s. 85 i 258.

3. Joseph Prechtl, Adoracja Świętej Trójcy przez św. Jana de Matha i św. Feliksa de Valois, malowidło ścienne, 1766, dawny kościół trynitarzy (obecnie bonifratrów) w Krakowie, sklepienie zakrystii. Fot. Marek Szczepański, 2017

Prawdopodobnie z początku lat 60. XVIII w. pochodzą również niewiązane dotychczas z Prechtlem obrazy *Immaculata* (il. 1) i *Św. Tekla* (il. 2) ze świątyni pw. Narodzenia NMP w Mielcu, ufundowanej w latach 1739-1745 przez wojewodzinę inflancką Helenę Morsztynową, w 1760 r. przekazanej trynitarzom³⁸. Płótno ukazujące Niepokalaną, pierwotnie prostokątne, zostało zmniejszone i wprawione w owalną ramę. Dynamiczna poza Marii w typie *figura serpentinata*, jej przechylona w lewą stronę głowa oraz ujęta w trzech

³⁸ Obrazy te obecnie znajdują się w kościele parafialnym pw. św. Mateusza Apostoła w Mielcu, dokąd została przeniesiona część wyposażenia świątyni trynitarzy po kasacie ich klasztoru w 1783 r. Potrynitarzkie założenie zostało rozebrane na początku XX w. Zob. SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, *Architektura...*, s. 105-106, 247.

4. Tadeusz Kuntze, Adoracja Świętej Trójcy przez św. Jana de Matha i św. Feliksa de Valois, olej na płótnie, 1758 lub 1759, klasztor trynitarzy w Krakowie-Płaszowie. Fot. Marek Szczepański, 2017

5. Joseph Prechtl, Św. Jan de Matha, olej na płótnie, 1766, dawny kościół trynitarzy (obecnie bonifratrów) w Krakowie.
Fot. Marek Szczepański, 2017

czwartych twarz, okolona gładko zaczesanymi, upiętymi z tyłu włosami, świadczą o wykorzystaniu jako pierwowzoru ryciny z 1756 r. autorstwa Johanna Caspara Schwaba, wykonanej według obrazu ołtarzowego *Maria Zwycięska* namalowanego przez Paula Trogera w 1740-1741 r. dla kościoła pw. św. Mikołaja w Wiedniu³⁹. Trynitarzki malarz w miejsce aniołów adorujących Marię wprowadził dwa podtrzymujące ją putta, upozowane identycznie jak w jego dziele o tym samym temacie z Tomaszowa Lubelskiego (il. 8). Fizjonomia i ogólny układ ciała św. Tekli na obrazie mieleckim przywodzą na myśl jej przedstawienie ze sklepienia jednego z przedsionków kościoła trynitarzy w Brańkowie (il. 26).

Zdaniem Piotra Bohdziewiczza Joseph Prechtl wykonał razem ze Stanisławem Stroińskim polichromię w kościele bernardynów w Dubnie, po jego pożarze w 1764 r. Badacz

³⁹ Andreas GAMERITH, „Paul Troger und die Anfänge des Wiener Akademiestils”, [w:] *Baroque Ceiling Painting in Central Europe / Barocke Deckenmalerei in Mitteleuropa*, red. Martin MADL, Michaela SEFERISOVA LOUDOVA, Zora WÖRGÖTTER, Praha 2007, s. 60-62. Miedzioryt sygnowany: *P. Troger Caes: Reg: Acad. Rector inv. et pinx. - Joh: Caspar Schwab del: et sculp: Viena*.

uznał Stroińskiego za twórcę malowideł w nawie głównej ze względu na analogie w upozowaniu postaci oraz w układach kompozycyjnych łączące je z freskami w kościele w Hussakowie w dawnym powiecie mościckim, podczas gdy z zakonikiem związał dekorację prezbiterium: fresk na kolebce sklepienia, z motywem podłużnego prześwitu okolonego malowanymi iluzjonistycznie gzymsem i elementami architektury, w którym wyobrazono Marię w asyście aniołów na tle aediculi górującej nad trójstopniowymi schodami; iluzjonistyczne retabulum ołtarza głównego ze sceną Wniebowzięcia NMP; sceny na ścianach bocznych – *Adoracja pasterzy*, *Ucieczka do Egiptu*, *Święta Rodzina z małym św. Janem Chrzcicielem*, *Pokłon Trzech Króli* – otoczone rokokowym ornamentem⁴⁰. Za autorstwem Prechtl miałaby przemawiać świetnie ukazana architektura (w dziełach Stroińskiego odgrywająca rolę podrzędną) oraz kolorystyka, przywodzące na myśl fresk na sklepieniu nawy głównej w świątyni trynitarzy w Beresteczku, potwierdzone archiwalnie dzieło brata Józefa. Atrybucję tę bez zastrzeżeń przyjęli inni znawcy malarstwa barokowego w Rzeczypospolitej z wyjątkiem Zbigniewa Michalczyka, według którego nie jest ona wystarczająco udokumentowana⁴¹. Trudno rozstrzygnąć tę kwestię, zważywszy, że nieistniejące malowidła, w dodatku częściowo przemalowane w XIX w., znane są tylko z czarno-białych fotografii.

Pod rokiem 1766 kronikarz krakowskiego klasztoru trynitarzy odnotował, że 10 sierpnia oddano do użytku nowy refektarz „postquam sat eleganter per F. Josephum a S. Theresia laicum depictum esset”, a 23 października – zakrystię, także „eleganter per F. Josephum a S. Theresia laicum depictam”⁴². Wiadomo, że na kolebce refektarza, na pasach między lunetami, Joseph Prechtl namalował *en grisaille* owalne medaliony z ukazanymi w półpostaci zakonnikami (obecnie zamalowane), podobne do tych w nawie kościoła, dekorowanej w 1757 r. przez Josefa Franza Piltza⁴³. Malowidło na sklepieniu zakrystii, w typie *quadro riportato*, wyobraża św. Jana de Matha i św. Feliksa de Valois adorujących Świętą Trójcę, przedstawioną jako trójkąt z okiem opatrności (il. 3). Dzieło to było wzorowane na płótnie o tym samym temacie, zamówionym do jednego z ołtarzy bocznych w 1758 lub 1759 r. u Tadeusza Kuntzego⁴⁴ (il. 4), na co wskazuje podobieństwo pól, układu rąk i fałdów szat założycieli zakonu. Prechtl dokonał redukcji pierwowzoru, rezygnując z ukazania monumentalnego krzyża oplecionego łańcuchem, którego pionowa belka, częściowo spowita obłokami, oraz pochylona postać św. Feliksa de Valois wyznaczają diagonalną oś dynamizującą kompozycję. Fizjonomie świętych różnią się zasadniczo: na obrazie Kuntzego są owalne, o wydatnych orlich nosach, gdy tymczasem trynitarz

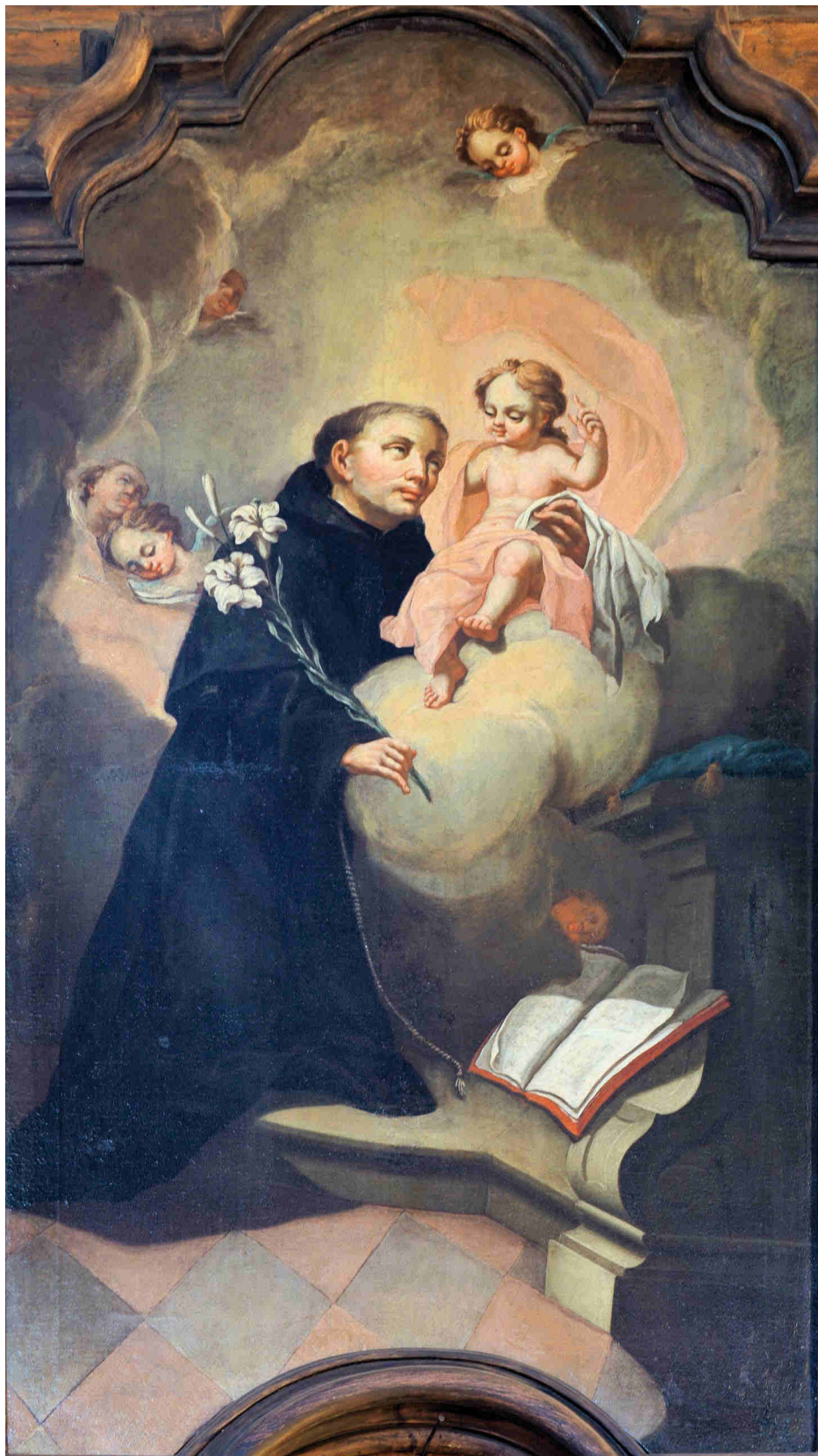
⁴⁰ BOHDZIEWICZ, op. cit., s. 154.

⁴¹ STOGA, op. cit., s. 369; RYSZKIEWICZ, op. cit., s. 413; BERNATOWICZ, op. cit., s. 11; Zbigniew MICHALCZYK, *W lustrzanym odbiciu. Grafika europejska a malarstwo Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych ze szczególnym uwzględnieniem późnego baroku*, Warszawa 2016, s. 190-191. W 2015 r. Zbigniew Michalczyk podzielał jeszcze opinię, że Prechtl brał w pracach nad polichromią kościoła dubieńskiego; zob. MICHALCZYK, *Malarstwo późnego baroku i rokoka...*, s. 448. Warto podkreślić, że Piotr Bohdziewicz znał z autopsji polichromie kościołów dubieńskiego i beresteckiego.

⁴² BJ, rkps 5488: *Protocollum...*, k. 44r i 46r.

⁴³ Uprzejmie dziękuję za tę informację przeorowi klasztoru bonifratrów w Krakowie, bratu Ambrożemu Marii Wojciechowi Pietrzkiwiczowi. Wystrój malarski refektarza został częściowo odsłonięty, a następnie zamalowany podczas prac remontowych przeprowadzonych na przełomie XX i XXI w. W archiwum klasztoru ani w archiwum Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nie ma żadnej dokumentacji na ten temat.

⁴⁴ O dwóch obrazach Tadeusza Kuntzego w kościele krakowskich bonifratrów (wcześniej trynitarzy) wspomina Edward Rastawiecki; zob. RASTAWIECKI, op. cit., t. 1, 1850, s. 230. Obecnie płótno *Adoracja Świętej Trójcy przez św. Jana de Matha i św. Feliksa de Valois* przechowywane jest w klasztorze trynitarzy w Krakowie-Płaszowie.

6. Joseph Prechtl, Św. Antoni Padewski, olej na płótnie, ok. 1767, kościół pw. Zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim. Fot. Marek Szczepański, 2016

7. Joseph Prechtl, Św. Kajetan z Thieny, olej na płótnie, ok. 1767, kościół pw. Zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim. Fot. Marek Szczepański, 2016

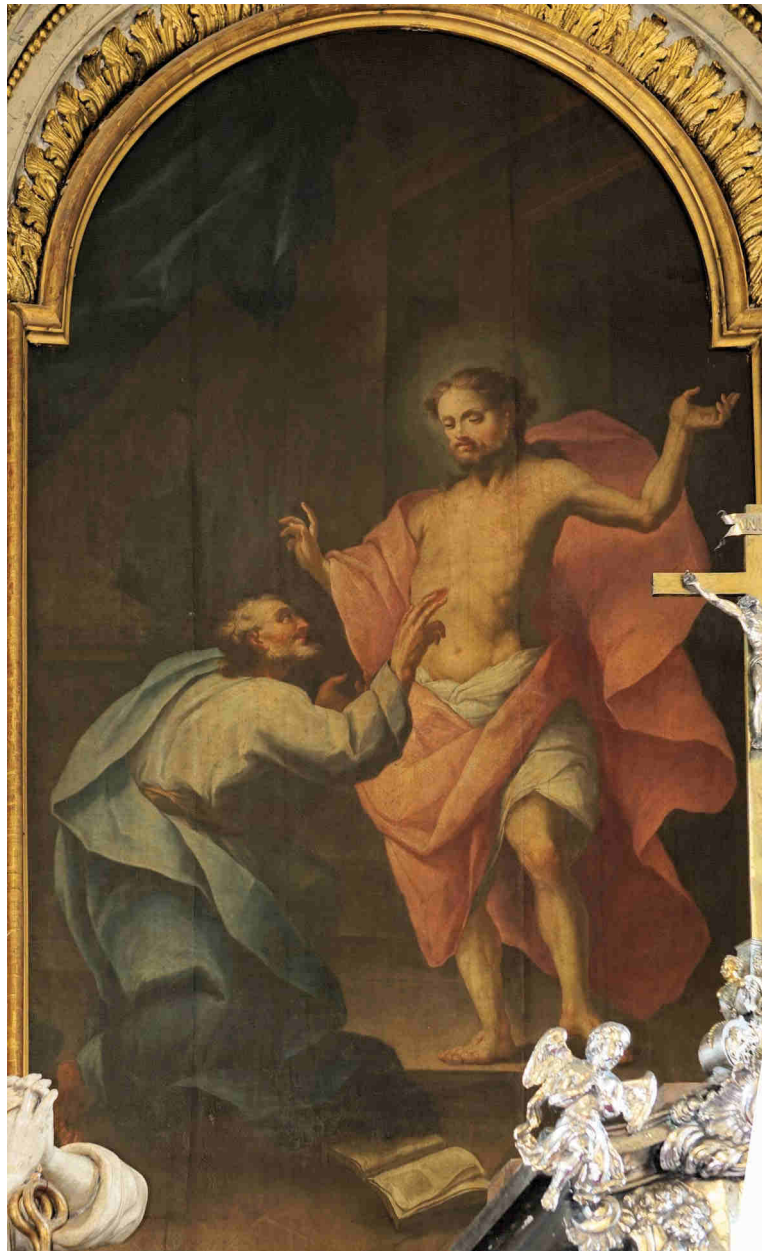
8. *Joseph Prechtl*, *Immaculata*,
olej na płótnie, ok. 1767,
kościół pw. Zwiastowania
NMP w Tomaszowie
Lubelskim.
Fot. Stanisław Stadnicki, 2018

nadał im bardziej kanciasty kształt, okalając je bujniejszym zarostem. Wydaje się, że w tym samym czasie namalował olejny wizerunek św. Jana de Matha (il. 5): święty, ukazany w półpostaci, *en trois quarts*, ma wręcz identyczne rysy twarzy jak na wspomnianym fresku⁴⁵.

Najpewniej z tego samego okresu co wzmiankowane prace dla klasztoru krakowskiego pochodzą obrazy św. Kajetana z Thieny (il. 7), św. Antoniego Padewskiego (il. 6) i NMP Niepokalanej z kościoła trynitarzy w Tomaszowie Lubelskim (il. 8)⁴⁶. Dwa pierwsze z wymienionych płócien przypisał Josephowi Prechtlowi Piotr Kondraciuk ze względu na analogie formalne łączące je z obrazem *Chrystus zmartwychwstały i św. Tomasz z głów-*

⁴⁵ Obraz św. Jana de Matha przechowywany jest w krakowskim kościele bonifratrów, w pomieszczeniu na piętrze za prawym filarem arkady tęczowej.

⁴⁶ Obecnie obrazy znajdują się w prezbiterium kościoła parafialnego pw. Zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim: *Św. Kajetan z Thieny* i *Św. Antoni Padewski* – na ścianach bocznych, *Immaculata* – na zasuwie ołtarza głównego.

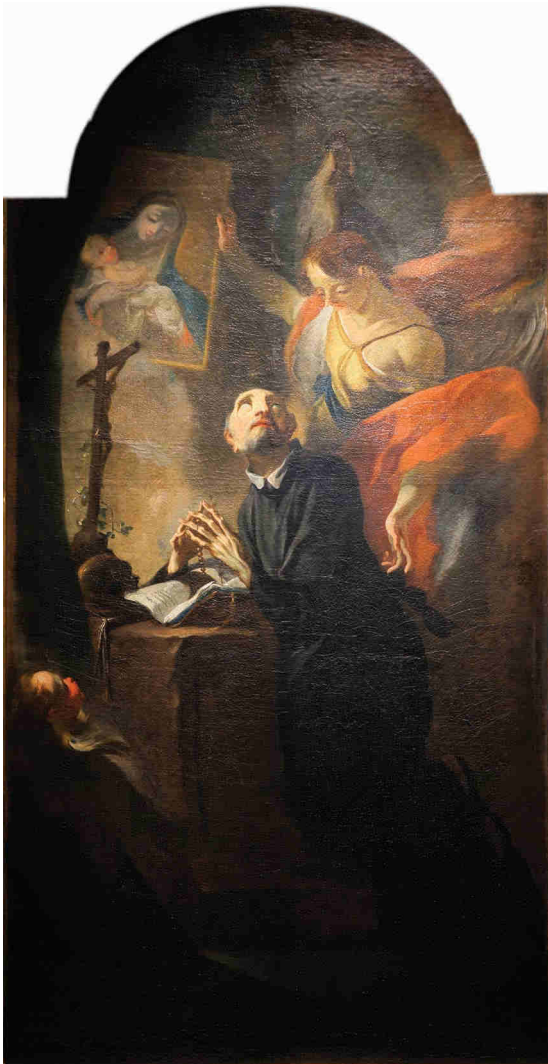

9. *Joseph Prechtl,*
 Chrystus zmartwychwstały
 i św. Tomasz,
 olej na płótnie, 1782,
 katedra (dawna kolegiata)
 w Zamościu.
 Fot. Marek Szczepański,
 2016

nego ołtarza kolegiaty zamojskiej (il. 9), potwierdzonym źródłowo dziełem artysty (o którym dalej)⁴⁷. Obydwa mają jednakowe wymiary i kształt prostokąta górą zakończonego łukiem wklęsło-wypukłym z uskokami oraz są utrzymane w podobnej tonacji kolorystycznej (odcienie szarości i brązu, czerwień przełamana bielą, kolor morski). Św. Kajetan został ukazany w centrum kompozycji, na klęczkach, w szatach kanonika. Dolna część jego ciała zwrócona jest w lewą stronę, zaś górna odchyła się w prawo. Święty unosi wzrok w kierunku stojącego za nim anioła. Po lewej stronie znajduje się pulpit z otwartą księgą i krucyfiksem oraz, poniżej, putto z gałązką lilii. Wzdłuż lewej krawędzi pola obrazowego została rozpięta kotara. Artysta inspirował się dziełem o tym samym temacie z krakowskiego kościoła trynitarzy, atrybuowanym Felixowi Ivowi Leicherowi⁴⁸

⁴⁷ KONDRACIUK, „Obrazy wołyńskiego malarza...”, s. 111-112.

⁴⁸ Katarína CHMELINOVÁ, *Skarby baroku. Między Bratysławą a Krakowem (Treasures of the Baroque. Between Bratislava and Krakow)*, Kraków 2017, s. 96.

10. *Felix Ivo Leicher (atrybucja),
Św. Kajetan z Thieny,
olej na płótnie, ok. 1758, dawny kościół
trynitarzy (obecnie bonifratrów)
w Krakowie. Fot. Marek Szczepański, 2017*

(il. 10), na co wskazuje podobna postawa (z wyjątkiem układu dłoni) anioła asystującego świętemu, krój jego sukni z ukośnym ramiączkiem, odsłaniającej lewe ramię, a także przewieszony przez nie płaszcz oraz kotara pełniący funkcję *repoussoir*⁴⁹. Ponadto brat Józef posłużył się miedziorytem Isidra Carnicera wykonanym według obrazu Francisca Preciada de la Vegi *Bł. Szymon de Roxas przyjmujący cingulum czystości z rąk Matki Bożej*⁵⁰ (il. 11), o czym świadczy wręcz identycznie ukazane putto oraz motyw klęcznika uformowanego z obłoku, spod którego wystaje otwarta księga. Inskrypcja informująca o beatyfikacji świątobliwego trynitarza 19 maja 1766 r. upewnia nas, że dolną granicę powstania wizerunków św. Kajetana i św. Antoniego stanowi rok 1767. Także obraz Niepokalanej należy uznać za dzieło Prechtla ze względu na analogiczną gamę barwną, typ fizjonomii puttów i sposób malowania ich włosów oraz kształt gałązki lilii (o dwóch długich pąkach układających się w kształt litery V, pomiędzy dwoma kwiatami).

⁴⁹ Na obrazie atrybuowanym Leicherowi św. Kajetan jest starszy, odziany w sutannę, ma mniej dynamiczną pozę i nie towarzyszy mu putto.

⁵⁰ Na miedziorycie znajdują się inskrypcje: w lewym dolnym rogu – *Frncs. Preziado Inv(enit) et pinxit*, w centrum, przy dolnej krawędzi kompozycji – *Isidorus Carnizero delin(eavit)*; pod przedstawieniem – *B. Simon de Roxas /Ordinis Ssmae Trinitis. Redentionis captivor(um) Congregationis ab/ AVE MARIA nuncupat(ur) Fundator Beator(um) albo solemniter adscriptus / a Ssmo D(omi)no N(ost)ro Clemente P.P. XIII die XIX. Maii MDCCLXVI.*

11. *Isidro Carnicero*, Bł. Szymon de Roxas przyjmujący
cingulum czystości z rąk Matki Bożej, *miedzioryt*
według obrazu *Francisca Preciada de la Vegi*, 1767.
Fot. domena publiczna

Przypuszczalnie na przełomie lat 60. i 70. malarz przebywał w klasztorze trynitarzy w Łucku, którego ministrem od maja 1766 r. był o. Aleksander od Poczęcia NMP Węclawski, architekt z zamiłowania i wykształcenia: pobierał lekcje architektury i geometrii w Rzymie, dokąd został wysłany przez władze zakonne na studia teologiczne w Kolegium Krzewienia Wiary, napisał dwa traktaty architektoniczne, wykonywał projekty budowli i nadzorował ich realizację⁵¹. Wydaje się, że to z inicjatywy o. Aleksandra podjęto prace mające na celu upiększenie łuckiego klasztoru, w ramach których na sklepieniu biblioteki powstała alegoryczna scena pędzla brata Józefa od św. Teresy, ukazująca świątynię o siedmiu kolumnach i personifikację siedmiu cnót, stanowiąca ilustrację do wypisanego nad drzwiami wersetu z *Księgi Przysłów* 9,1: „Mądrość zbudowała sobie dom i wyciosała siedem kolumn”⁵². Prechtl był również autorem kilku obrazów ołtarzowych oraz trzydziestu płócien wiszących w klasztornych korytarzach, w tym cyklu ilustrującego żywot świętych założycieli zakonu⁵³. Dzieła te po kasacie klasztoru trynitarzkiego zostały przekazane „znaczniejszym” kościołom diecezji łuckiej, m.in. w Dubnie i Równem⁵⁴. Ich losy nie są znane.

Czas powstania polichromii jednonawowego kościoła trynitarzy w Bursztynie w dawnym powiecie rohatyńskim – lata 1769-1770⁵⁵ – oraz wysoki poziom artystyczny jej zachowanych fragmentów (niestety silnie przemalowanych w latach 90. XX w., a następnie w 2014 r.) wskazują, że jej twórcą mógł być brat Józef od św. Teresy. Do dzisiaj przetrwały

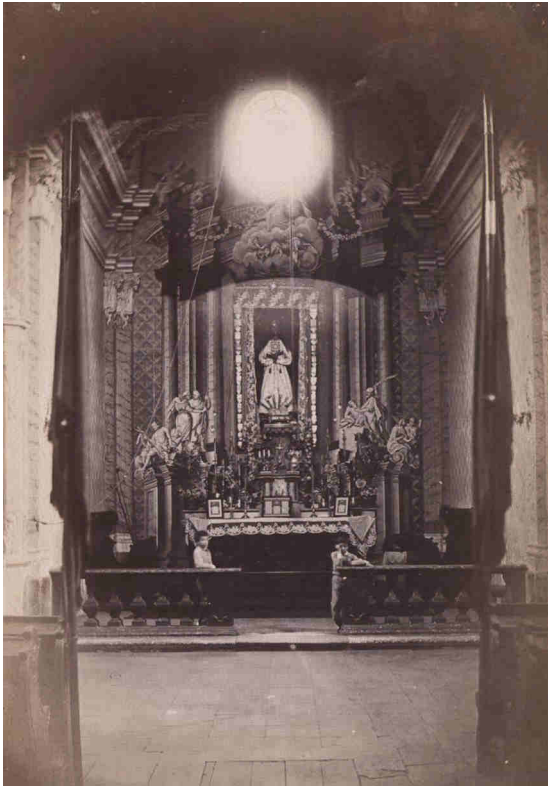
⁵¹ BJ, rkps 5488: *Protocollum...*, 43v; SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, *Architektura...*, s. 153-154.

⁵² KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 55; KRASZEWSKI, op. cit., s. 36.

⁵³ Joseph Prechtl nie mógł wykonać polichromii wnętrza kościoła trynitarzy w Łucku, jak podaje Mieczysław Orłowicz, a za nim Janina Dzik, zważywszy, że powstała w 1746 r. Zob. Mieczysław ORŁOWICZ, *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu*, Łuck 1929, s. 123; DZIK, „Kilka uwag...”, s. 252; SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, *Architektura...*, s. 84.

⁵⁴ Jan Marek GIŻYCKI [WOŁYŃIAK], „Zniesione kościoły i klasztory rzymsko-katolickie przez rząd rosyjski w wieku XIX-tym w diecezji łuckiej, żytomierskiej i kamienieckiej (gub. wołyńskiej, kijowskiej i podolskiej)”, *Nova Polonia Sacra*, 1:1928, s. 141.

⁵⁵ Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (dalej ЛННБУ), ф. (141, opis 1, nr 178: *Protocollum Conventus Bursstinensis Ordinis Discalceat(orum) S(anctissimi)mae Trinit(at)is Red(emptionis)Cap(tivorum) ...*, 1739-1780, s. 36: *Altaria minora quatuor in lateribus Ecclesiae, ut ajunt alla fresco depicta, sicut et tota intus Ecclesia elegantibus picturis adornata.*

12. Joseph Prechtl, retabulum ołtarza głównego, malowidło ścienne, ok. 1775, dawny kościół trynitarzy w Kamieńcu Podolskim. Fot. 1878, zbiory PAU, Kraków

personifikacje Nadziei, Wiary i Miłości nad arkadą łuku tęczowego (siedzące postacie niewieście o naturalnych pozach i układzie szat) oraz dwie sceny narracyjne po bokach okna w ścianie zachodniej budowli, nad chórem organowym: *Posłowie polscy u sułtana* (o architektonicznym tle w prawidłowym ujęciu perspektywicznym) i *Wykup niewolników przez trynitarzy*. Pierwotnie nawę zdobiły cztery iluzjonistyczne retabula ołtarzy bocznych, z malowanymi na ścianie wizerunkami: w pierwszym – św. św. Jana de Matha i Feliksa de Valois oraz św. Mikołaja; w drugim – św. Kajetana oraz św. Jana Nepomucena i św. Antoniego; w kolejnym – św. Katarzyny i św. Agnieszki oraz św. Tekli i św. Barbary; w ostatnim – NMP, Świętej Trójcy i św. Józefa⁵⁶. Wiadomo, że dzieła Prechtla znajdowały się w trynitarским kościele w pobliskim Stanisławowie⁵⁷.

W 1773 r. trynitariski artysta pracował na Podolu, gdzie w Szarawce w dawnym powiecie proskurowskim, na zlecenie Ignacego Dulskiego, stolnika łyczowskiego, „przyozdobił ładnymi freskami ściany i sklepienia” kościoła dominikanów, które miał oglądać król Stanisław August Poniatowski w 1781 r., w drodze powrotnej z Kamieńca Podolskiego⁵⁸. W latach 80. XIX w. w przekształconej w prawosławną cerkiew świątyni istniały jeszcze „ślady malowideł i fresków roboty znanego Prathla”⁵⁹, w następnej dekadzie zakryte nową dekoracją malarską⁶⁰. Zapewne w połowie lat 70. XVIII w. brat Józef pracował nad wy-

⁵⁶ Opis ołtarzy za sprawozdaniem z wizytacji z 1820 r., opublikowanym przez Piotra Krasnego; zob. Piotr KRASNY, „Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy i dawny klasztor Trynitarzy w Bursztynie”, [w:] *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, cz. 1: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 10, red. Jan K. OSTROWSKI, Kraków 2002, s. 107.

⁵⁷ KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 55.

⁵⁸ Jan Marek GIŻYCKI [WOŁYŃIAK], *Wykaz klasztorów dominikańskich prowincji ruskiej. Część II*, Kraków 1923, s. 245-246.

⁵⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, Warszawa 1890, s. 794.

⁶⁰ *Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР*, red. Николай Л. ЖАРИКОВ, t. 4, Киев 1986, s. 235.

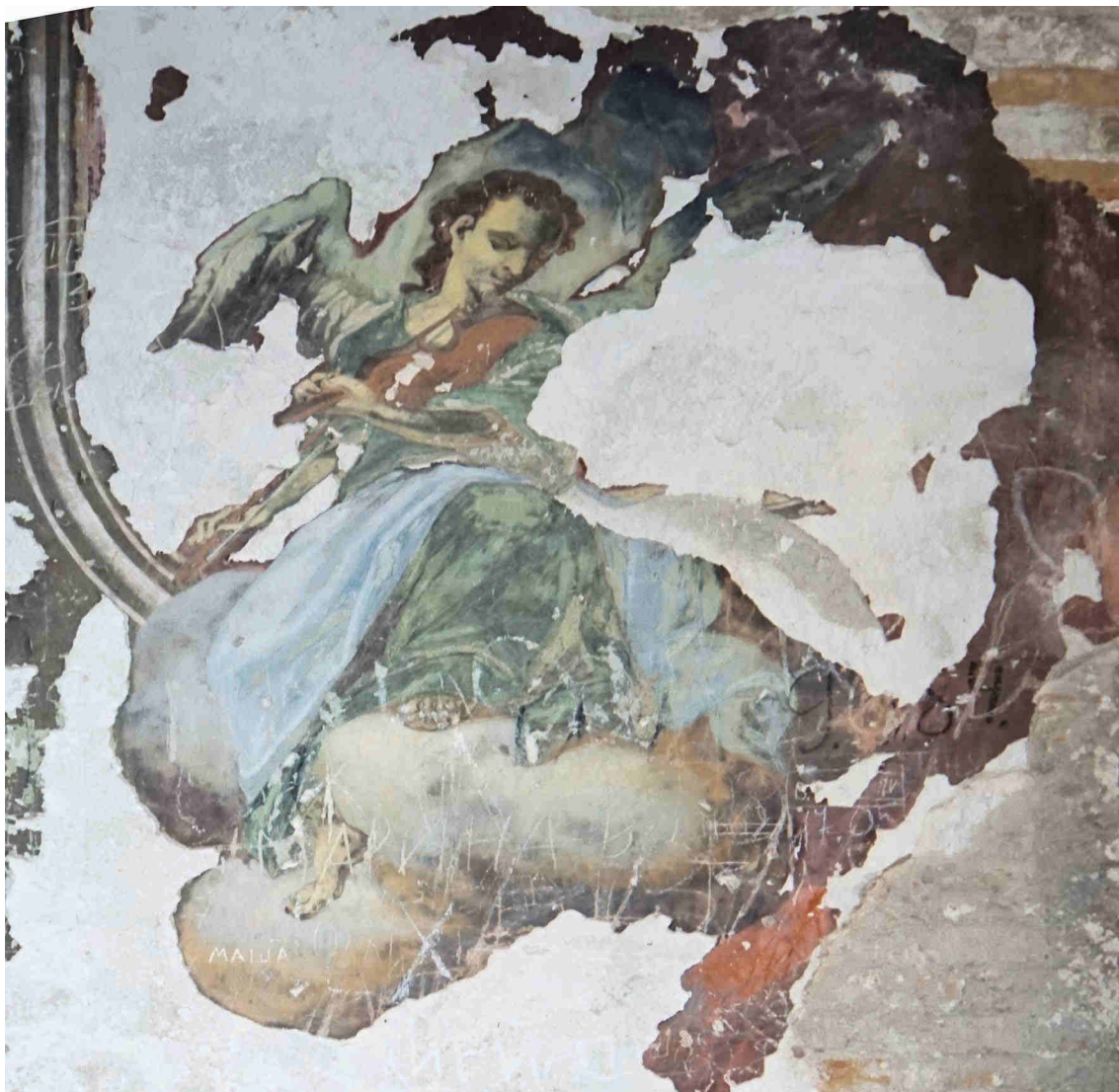
13. *Joseph Prechtl, Zesłanie Ducha Świętego, malowidło ściennie, 1777-1778, dawny kościół trynitarzy w Beresteczku, sklepienie nawy głównej. Fot. Józef Dutkiewicz, 1935, zbiory IS PAN, Warszawa*

strojem malarskim kościoła trynitarzy w Kamieńcu Podolskim, konsekrowanego w 1780 r.⁶¹ O jego autorstwie zaświadcza o. Krzyszkowski oraz formy iluzjonistycznej nastawy ołtarza głównego, uwiecznionej na fotografii z 1878 r. (il. 12), w 1907 r. przesłoniętej kamiennym retabulum⁶².

W 1776 lub 1777 r. malarz powrócił na Wołyń, gdzie brał udział w modernizacji wnętrza kościoła trynitarzy w Beresteczku, częściowo sfinansowanej przez kolatora świątyni

⁶¹ SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, *Architektura...*, s. 212.

⁶² KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 54; DZIK, „Kilka uwag...”, s. 245, fot. 1.

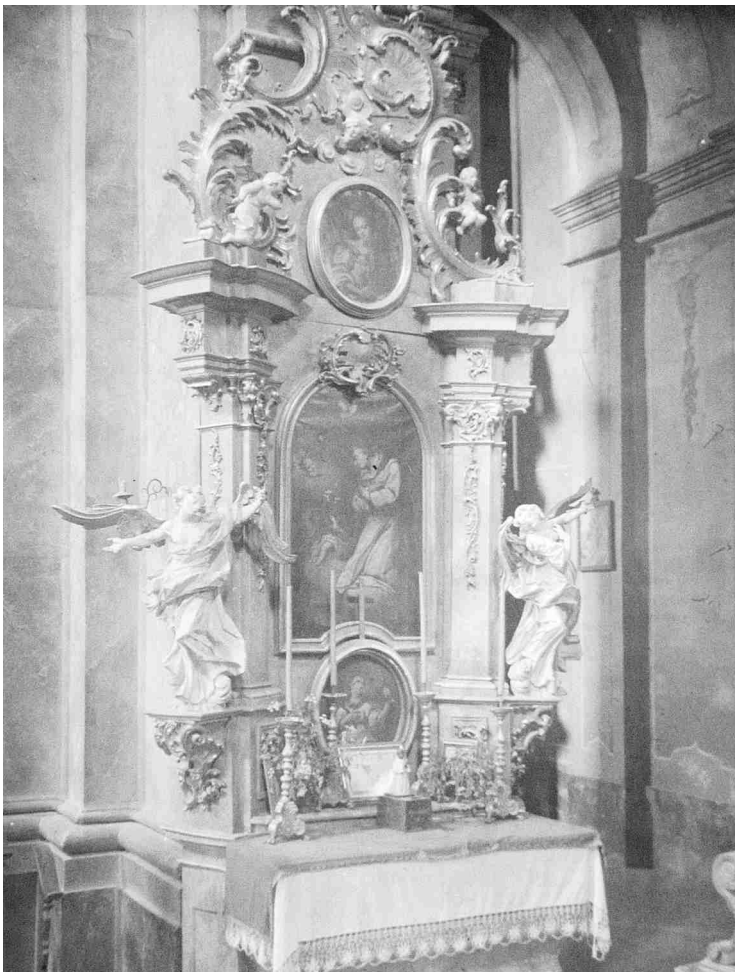
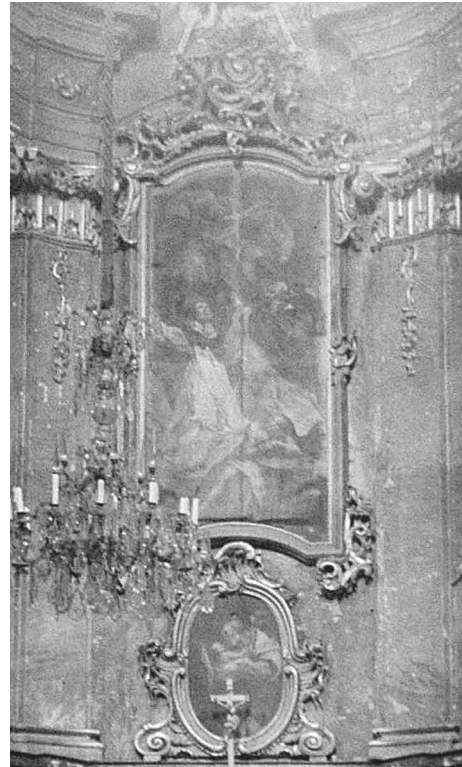
14. Joseph Prechtl, Muzykujący anioł, malowidło ściennie, 1777-1778, dawny kościół trynitarzy w Beresteczku, nawa główna, ściana nad emporą organową. Fot. Marek Szczepański, 2017

Jana Jakuba Zamoyskiego, właściciela miasteczka od 1765 r. W kronice klasztornej odnotowano, że za przełożenia o. Jakuba od św. Feliksa de Valois Luszczyńskiego, ministra w latach 1775-1778, powstały polichromia (tworzona od 1777 r.), dwa murywane ołtarze przy ścianach tarczowych transeptu oraz bliżej nieokreślona dekoracja klasztoru⁶³. Zapewne w tym samym czasie zostały wystawione cztery drewniane, architektoniczne ołtarze boczne. Oprócz dekoracji freskowej dziełem brata Józefa było szesnastie obrazów ołtarzowych⁶⁴. O pierwotnym splendorze beresteckiego kościoła, od ponad półwiecza znajdującego się w stanie ruiny, świadczą przedwojenne fotografie

⁶³ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 9, nr 678: *Protocollum Conventus Berestecensis Ordinis Discalceatorum SS. Trinitatis Redemptionis Captivorum ...*, k. 7v.: *P. F. Jacobus a S. P. N. Felice minister totum ferme templum pulcherrimis exornavit coloribus, duo collateralia altaria de lateribus erexit et depingi curavit, praeter supera debita conventui ornamenta tam in inferiore quam etiam in superiore contignatione*. Ibid, k. 24v: *Ecclesia Anno 1777 incepit decorari pictura, et muri rasi fuerint totaliter*; *Monumenta...*, s. 82-83, poz. 435 i s. 162; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 15, Warszawa 1880, s. 140.

⁶⁴ KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 54-55; por. ORŁOWICZ, op. cit., s. 297.

15. *Joseph Prechtl, Adoracja Świętej Trójcy przez św. Jana de Matha i św. Feliksa de Valois, Św. Józef z Dzieciątkiem, olej na płótnie, ok. 1776-1778, dawny kościół trynitarzy w Beresteczku, ołtarz w prawym ramieniu transeptu. Fot. z lat 30. XX w., zbiory autorki*

16. *Retabulum z obrazami olejnymi Josepha Prechtla: Św. Antoni Padewski, Św. Katarzyna Aleksandryjska i Św. Agnieszka, ok. 1776-1778, dawny kościół trynitarzy w Beresteczku. Fot. z lat 30. XX w., zbiory autorki*

ukazujące prezbiterium, fresk na sklepieniu nawy głównej, ołtarz przy ścianie tarczowej prawego ramienia transeptu i jeden z czterech ołtarzy pod arkadami międzynawowym⁶⁵. W dwuprzęsłowej nawie głównej całą powierzchnię sklepienia (krzyżowego o sfazowanych szwach) pokrywała iluzjonistycznie malowana dekoracja architektoniczna z motywem wysokich schodów i olbrzymiej arkadowej niszy, stanowiących tło dla sceny Zesłania Ducha Świętego (il. 13)⁶⁶. W prezbiterium na sklepieniu zostali wyobrażeni czterej mężczyźni, prawdopodobnie Abraham składający pokłon trzem wędrowcom. Na ścianach zdewastowanego wnętrza do dzisiaj zachowały się fragmenty polichromii, m.in. w lewym ramieniu transeptu, w arkadowej blendzie w ścianie przy łuku tęczowym została namalowana iluzjonistycznie kaplica zwieńczona kopułą na pendentywach, ze stojącą postacią bł. Szymona de Roxas odbierającego cingulum czystości z rąk Marii (której wizerunek nie zachował się); okno nad emporą organową flankują dwie postacie anielskie posadowione na spływach stanowiących część iluzjonistycznego obramienia okna (il. 14); trzony pilastrów w nawach głównej i poprzecznej są ozdobione wielkimi kartuszami z bujnego rocaille'u. Dzięki przedwojennym fotografiom znamy ogólną kompozycję pięciu obrazów olejnych Prechtla: *Adoracja Świętej Trójcy przez św. Jana de Matha i św. Feliksa de Valois* i *Św. Józef z Dzieciątkiem*, w murowanym retabulum w prawym ramieniu transeptu (il. 15), oraz *Św. Antoni Padewski*, *Św. Katarzyna Aleksandryjska* i *Św. Agnieszka*, w jednym z drewnianych ołtarzy w nawie (il. 16).

W 1779 r. Jan Jakub Zamoyski, pozostając pod wrażeniem polichromii beresteckiej, zlecił Josephowi Prechtlowi wykonanie dekoracji swego pałacu w Łabuniach pod Zamościem: 21 października 1779 r. zapłacono 300 zł „od malowania pokoiku pańskiego bratu Józefowi trynitarzowi”⁶⁷. W tym samym czasie zakonnik ozdobił freskami pałac w Boremlu, oddalonym 20 km od Beresteczka, wybudowany przez Franciszka Czackiego, strażnika wielkiego koronnego (zniszczony w 1831 r. podczas powstania listopadowego)⁶⁸. Wiadomo, że w grudniu 1781 r. Czaccy podejmowali króla Stanisława Augusta, powracającego z Kamieńca Podolskiego, „w nowej rezydencji kosztownej i gustownej”⁶⁹.

Na początku lat 80. XVIII w. zakonnik udał się do Gródka Bedrychowskiego (Podolskiego), należącego do Jana Jakuba Zamoyskiego, aby ozdobić freskami kościół parafialny pw. św. Stanisława (ukończony w kwietniu 1779 r.)⁷⁰, za co ordynat wypłacił mu w dwóch ratach ponad 9500 zł⁷¹. W skład niezachowanej dekoracji wchodziły malowane iluzjonistycznie ołtarze boczne⁷². We wrześniu 1782 r. przetransportowano z Gródka do kolegiaty zamojskiej obraz *Chrystus zmartwychwstały i św. Tomasz*, niewątpliwie autorstwa Prechtla⁷³ (il. 9). W 1783 lub 1784 r. trynitarz wykonywał malowidła ścienne

⁶⁵ W zbiorach Instytutu Sztuki PAN i Biblioteki Narodowej.

⁶⁶ BOHDZIEWICZ, op. cit., s. 154; Mirosława SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, „Polichromia Josepha Prechtla w kościele Trynitarzy w Beresteczku”, *Zamojski Kwartalnik Kulturalny*, 2017, nr 4 (133), s. 52-53.

⁶⁷ Cyt. za: KOWALCZYK, „Zainteresowania...”, s. 106.

⁶⁸ RASTAWIECKI, op. cit., t. 3, Warszawa 1857, s. 374; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, Warszawa 1880, s. 311.

⁶⁹ Michał BALIŃSKI, Tymoteusz LIPIŃSKI, *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana*, t. 3, cz. 1, Warszawa 1886, s. 515-516.

⁷⁰ Serhij JURCZENKO, „Późnobarokowe świątynie Gródka Bedrychowskiego”, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 5, red. Andrzej BETLEJ, Piotr KRASNY, współprac. Joanna WOLAŃSKA et al., Kraków 2003, s. 99-100.

⁷¹ SAWA, op. cit., s. 74 i przyp. 5 na s. 76.

⁷² JURCZENKO, op. cit., s. 100.

⁷³ SAWA, op. cit., s. 74 i przyp. 5 na s. 76.

17. Joseph Precht, Zesłanie Ducha Świętego, malowidło ściennie, ok. 1784-1785, dawny kościół trynitarzy w Brańkowie, sklepienie nawy głównej. Fot. lata 30. XX w., zbiory Narodowej Biblioteki Ukrainy im. W. Wiernadskiego, Kijów

18. Joseph Precht, Adoracja pasterzy, malowidło ściennie, ok. 1784-1785, dawny kościół trynitarzy w Brańkowie, sklepienie prezbiterium. Fot. N. Szomin, przed 1988, zbiory Naukowo-Badawczego i Projektowego Instytutu Urbanistyki, Kijów

19. *Joseph Precht*,
Zwiastowanie NMP,
malowidło ścienne,
ok. 1784-1785, dawny kościół
trynitarzy w Brańkowie,
sklepienie nawy bocznej.
Fot. N. Szomin, przed 1988,
zbiory Naukowo-Badawczego
i Projektowego Instytutu
Urbanistyki, Kijów

20. *Joseph Precht*,
Mistyczne zaślubiny
św. Katarzyny Aleksandryjskiej,
malowidło ścienne,
ok. 1784-1785, dawny kościół
trynitarzy w Brańkowie,
sklepienie nawy bocznej.
Fot. N. Szomin, przed 1988,
zbiory Naukowo-Badawczego
i Projektowego Instytutu
Urbanistyki, Kijów

21. *Joseph Prechtl*,
Zwiastowanie Zachariaszowi,
malowidło ścienne,
ok. 1784-1785, dawny kościół
trynitarzy w Brańkowie,
sklepienie nawy bocznej.
Fot. N. Szomin, przed 1988,
zbiory Naukowo-Badawczego
i Projektowego Instytutu
Urbanistyki, Kijów

22. *Joseph Prechtl*,
Wskreszenie Łazarza (?),
malowidło ścienne,
ok. 1784-1785, dawny kościół
trynitarzy w Brańkowie,
sklepienie nawy bocznej.
Fot. N. Szomin, przed 1988,
zbiory Naukowo-Badawczego
i Projektowego Instytutu
Urbanistyki, Kijów

23. *Joseph Prechtl*,
Wskrzeszenie córki Jaira (?),
malowidło ścienne,
ok. 1784-1785, dawny kościół
trynitarzy w Brahiłowie,
sklepienie nawy bocznej.
Fot. N. Szomin, przed 1988,
zbiory Naukowo-Badawczego
i Projektowego Instytutu
Urbanistyki, Kijów

24. *Joseph Prechtl*, Wykup
niewolników przez trynitarzy,
malowidło ścienne,
ok. 1784-1785, dawny kościół
trynitarzy w Brahiłowie,
sklepienie nawy bocznej.
Fot. N. Szomin, przed 1988,
zbiory Naukowo-Badawczego
i Projektowego Instytutu
Urbanistyki, Kijów

25. Joseph Prechtl, Św. Florian, malowidło ściennie, ok. 1784-1785, dawny kościół trynitarzy w Brańkowie, sklepienie przedsionka. Fot. Fot. N. Szomin, przed 1988, zbiory Naukowo-Badawczego i Projektowego Instytutu Urbanistyki, Kijów

26. Joseph Prechtl, Św. Tekla, malowidło ściennie, ok. 1784-1785, dawny kościół trynitarzy w Brańkowie, sklepienie przedsionka. Fot. Fot. N. Szomin, przed 1988, zbiory Naukowo-Badawczego i Projektowego Instytutu Urbanistyki, Kijów

27. *Jacob Matthias Schmutzer*,
 Św. Jan Nepomucen jak orędownik ubogich
 i chorych, *miedzioryt według obrazu*
Franza Antona Maulbertscha, po 1760.
 Fot. domena publiczna

w gródeckim klasztorze szarytek, otrzymując od Zamoyskiego wynagrodzenie w wysokości 680 zł⁷⁴.

Zapewne w latach 1784-1785 r. Prechtl pracował nad polichromią kościoła trynitarzy w Brahiłowie w dawnym powiecie winnickim. Jej datowanie ma charakter hipotetyczny, ponieważ nie jest znany rok ukończenia budowy kościoła, rozpoczętej przez Franciszka Salezego i Annę Potockich w 1767 r., po ich śmierci w 1772 r. kontynuowanej przez ich syna Stanisława Szczęsnego⁷⁵. Adam Naruszewicz w swoim dzienniku z podróży Stanisława Augusta do Kaniowa w 1787 r. podaje, że w drodze powrotnej 2 maja król zawitał w Brahiłowie, gdzie wysłuchawszy mszy w kościele trynitarzy, „oglądał tenże kościół kosztem JWego wojewody [Stanisława Szczęsnego Potockiego] dokończony i pięknymi malowaniami ozdobiony” oraz „odwiedził klasztor, przypatrując się pięknej jego pozycji”⁷⁶. Więcej szczegółów na temat tej wizyty przytacza o. Innocenty Krzyszkowski⁷⁷. Otóż monarcha zajechał do Brahiłowa wiedziony chęcią poznania brat Józefa od św. Terezy. Malarz ponad godzinę objaśniał mu swe dzieła zdobiące wnętrze świątyni, czyli polichromię oraz dwadzieścia obrazów ołtarzowych, a następnie około trzydzieści płócien wiszących w korytarzach drugiej kondygnacji klasztornego gmachu.

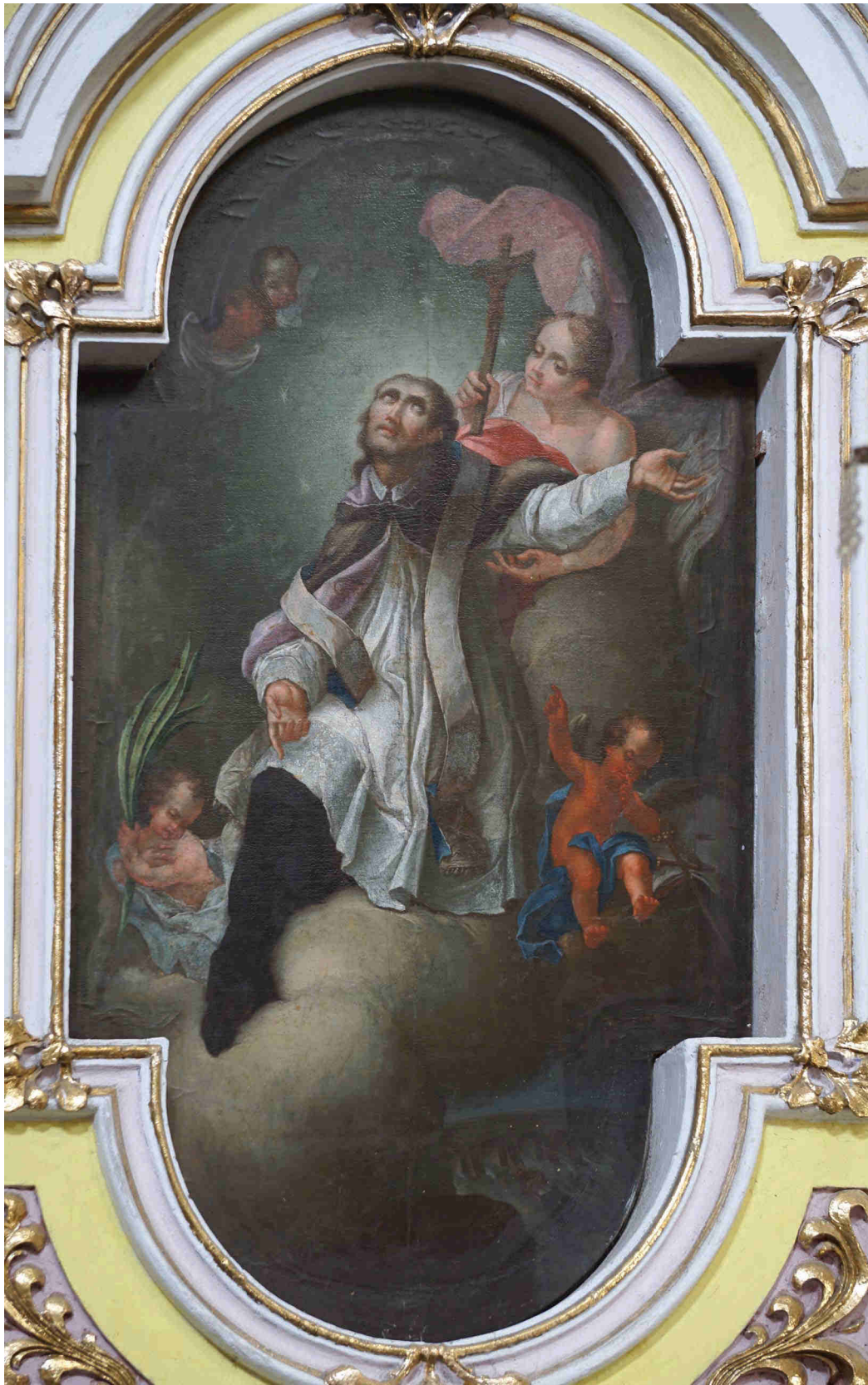
W 1837 r. założenie potrynitarzkie w Brahiłowie zostało przekształcone w prawosławny monaster żeński. Część obrazów ołtarzowych przeniesiono do kościoła parafialnego

⁷⁴ Ibid. Należy uznać za błędną podaną przez zamojską badaczkę informację, że Prechtl pracował dla szarytek w 1776 r. W owym czasie siostry mieszkały w popadającym w ruinę dawnym domu misjonarzy, a budowa ufundowanego dla nich przez ordynata gmachu, mieszczącego klasztor, szpital i kaplicę, rozpoczęta około 1779 r., trwała do 1784 r.; zob. JURCZENKO, op. cit., s. 103-104.

⁷⁵ Według Jana Marka Giżyckiego budowę ukończono w 1778 r.; zob. GIŻYCKI [WOŁYŃIAK], „Zniesione kościoły...”, s. 297.

⁷⁶ ADAM NARUSZEWICZ, *Diariusz podróży Stanisława Augusta króla na Ukrainę w roku 1787*, Warszawa 1805, s. 308.

⁷⁷ KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 56-57.

28. *Joseph Prechtl, Apoteoza św. Jana Nepomucena, olej na płótnie, ok. 1786, katedra pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Łucku, ołtarz w prawym ramieniu transeptu. Fot. Marek Szczepański, 2017*

29. *Joseph Prechtl, Św. Reces, olej na płótnie, ok. 1786, katedra pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Łucku, ołtarz w lewym ramieniu transeptu. Fotografia z lat 30. XX w. Repr. wg Leon Popek, Świątynie Wołynia, Lublin 1997*

pw. Świętej Trójcy, wybudowanego w latach 1852-1879⁷⁸. Według proboszcza ks. Feliksa Sznarbachowskiego w 1911 r. w świątyni znajdowały się cztery „duże obrazy” Prechtla: św. Antoniego Padewskiego, św. Kajetana, św. Jana Nepomucena i św. Dominika (zagi-nione).

Polichromia potrynitarского kościoła w Brahiłowie istniała jeszcze w latach 90. XX w. Niestety, nie zrealizowano projektu jej restauracji, opracowanego w 1995 r. przez Sergija Carenkę⁷⁹. W świetle fotografii z lat 30. i 80. XX w. oraz kolorowych szkiców wykonanych przez ukraińskiego konserwatora malowidła brahiłowskie jawią się jako *opus magnum* Josepha Prechtla⁸⁰. Sklepienia trójnawowej, trójprzęsłowej bazyliki w całości pokrywały sceny figuralne. W nawie głównej, przykrytej sklepieniem krzyżowym o sfazowanych szwach, znajdowała się kompozycja przedstawiająca Zesłanie Ducha Świętego, analogiczna do tej, która wcześniej powstała w Beresteczku. Jako że zajmowała większą powierzchnię (korpus nawowy świątyni beresteckiej ma tylko dwa przęsła), schody były wyższe, postacie apostołów bardziej rozproszone, a nad iluzjonistyczną niszą, zwieńczoną balustradą, otwierały się niebiosa (il. 17).

⁷⁸ Feliks SZNARBACHOWSKI, *Monografia Brahiłowa i historia cudownej statuy Pana Jezusa Brahiłowskiego*, Żytomierz 1911, s. 36-37.

⁷⁹ Bardzo dziękuję mgr. Piotrowi Jamskiemu za udostępnienie zdjęć projektu konserwacji brahiłowskich malowideł.

⁸⁰ Wystrój malarski kościoła trynitarzy w Brahiłowie znany jest dzięki fotografii z lat 30. XX w. ukazującej fresk na sklepieniu nawy głównej (НБУВ, ф. 278, zbiór Stefana Taranuszenki) oraz zdjęć autorstwa N. Szomina sprzed 1988 r. (Науково-дослідний і проектний інститут містобудування).

W jednoprzęsłowym prezbiterium, zasklepionym podobnie jak nawa główna, została wyobrażona adoracja Dzieciątka Jezus przez pasterzy (il. 18), zaś w nawach bocznych, na poszczególnych przęsłach sklepienia żaglastego, widniały sceny: *Zwiastowanie NMP*, *Mistyczne zaślubiny św. Katarzyny Aleksandryjskiej*, *Zwiastowanie Zachariaszowi*, *Wskreszenie Łazarza* (?), *Wskreszenie córki Jaira* (?), *Wykup niewolników przez trynitarzy*⁸¹ (il. 19-24); sklepienia przedsionków, usytuowanych na osi naw bocznych, zdobiły wizerunki św. Floriana i św. Tekli, patronów kościoła (il. 25-26). Wszystkie malowidła miały iluzjonistyczne ramy w formie wklęsło-wypukłe giętego gzymsu. Podczas remontu przeprowadzonego przez prawosławne zakonnice na przełomie XX i XXI w. wnętrze świątyni zostało pobielone.

Przypuszczalnie pod wpływem sławy, jaką przyniosły Prechtlowi jego prace z terenu Podola, biskup kamieniecki Adam Stanisław Krasieński zlecił mu namalowanie obrazów olejnych Świętej Trójcy i św. Jana Nepomucena oraz iluzjonistycznych retabulów na ścianach zamykających boczne nawy katedry, w których płótna te zostały umieszczone⁸². Trynitarz był również autorem bliżej nieokreślonej dekoracji malarskiej, wzmiankowanej przez Józefa Apolinarego, który odnotował, że „malunek ten uszkodzony przez czas zastąpiono innym, niefortunnym, za pasterstwa ks. Mackiewicza [bpa kamienieckiego w latach 1815-1842]”⁸³. Według Aleksandra Prusiewicza jego dziełem miał być także obraz Immaculaty w katedralnej kaplicy pw. Niepokalanego Poczęcia NMP⁸⁴. Z inicjatywy Mikołaja Górskiego (administratora diecezji kamienieckiej w latach 1846-1853, biskupa ordynariusza w latach 1853-1855) iluzjonistyczne nastawy przesłonięto kamiennymi⁸⁵. Obraz Świętej Trójcy, około 1860 r. zastąpiony nowym płótnem o tym samym temacie pędzla Kazimierza Mireckiego, został przekazany do kościoła pw. Świętej Trójcy w Starej Uszycy, gdzie wyeksponowano go w głównym ołtarzu, z kolei *Immaculata* trafiła w 1900 r. do kościoła pw. św. Anny w Płoskirowie (obecnie Chmielnickie)⁸⁶. Obraz św. Jana Nepomucena znajdował się w katedrze jeszcze w latach 20. XX w.⁸⁷ Na fotografii ukazującej ołtarz dedykowany czeskiemu męczennikowi widać jedynie zarys sceny figuralnej, jednak nie ma wątpliwości co do tego, że artysta posłużył się akwafortą wykonaną przez Jacoba Matthiasa Schmutzera według kompozycji stworzonej przez Franza Antona Maulbertscha około 1760 r. *Św. Jan Nepomucen jak orędownik ubogich i chorych* (il. 27), odwzorowując ukazaną w jej górnej części apoteozę świętego⁸⁸. Powojenne losy wzmiankowanych dzieł nie są znane.

⁸¹ Pierwowzorem graficznym tej sceny – podobnie jak fresku autorstwa Josefa Franza Piltza na sklepieniu nawy krakowskiego kościoła trynitarzy – jest miedzioryt Franza Leopolda Schmittnera według obrazu Franza Karla Palki z ołtarza głównego kościoła trynitarzy w Bratysławie; zob. ŁAGUNA-CHEVILLOTTE, op. cit., s. 35, 45-46.

⁸² ЛННБУ, ф. 5, nr 5655/III: *Wizyta Generalna Diecezji Podolsko-Kamienieckiej Wyzn. rzym. kat. w latach 1817 i 1818*, k. 19r: *w kaplicy pobocznej z prawej ręki, dłuższej jak nawa kościoła, jest ołtarz siódmy S. Jana Nepomucena, farbami szarymi na ścianie na wschód malowanej, w ramie sporej malowanej, częścią złoconej, inny obraz w obolastej ramie S. Rocha*; ibid., 19v: *po drugiej zaś stronie kościoła od południa, w kaplicy dawnej, jest na wschód ołtarz jedenasty SS. Trójcy, odpowiadający ołtarzowi S. Jana*; KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 54: „w Kamieńcu Podolskim kościół katedralny, w częściach ręką jego [Prechtla] malowany, posiada też obrazy jego pędzla w dwóch ołtarzach: S. Trójcy i S. Jana Nepomucena”.

⁸³ ЛННБУ, ф. 5, nr 3378/II: *Kamieniec Podolski. Szkic historyczny przez Józefa Apolinarego*, [poł. XIX w.], k. 98v.

⁸⁴ Aleksander PRUSIEWICZ, *Kamieniec Podolski. Szkic historyczny*, Kijów-Warszawa 1915, s. 42.

⁸⁵ Karol IWANICKI, *Katedra w Kamieńcu*, Warszawa [1930], s. 18.

⁸⁶ PRUSIEWICZ, op. cit., s. 40-43.

⁸⁷ IWANICKI, op. cit., s. 21. Autor informuje, że ołtarz św. Jana Nepomucena znajdował się w lewej (północnej) nawie bocznej, a Świętej Trójcy – w prawej (południowej), podczas gdy były usytuowane odwrotnie. Błędnie zostały również podpisane ukazujące je fotografie.

⁸⁸ Franz Anton Maulbertsch und sein Kreis in Ungarn. Aus den Beständen des Museums für Bildende Künste Budapest,

30. *Joseph Prechtl (atrybucja), polichromia w nawie i prezbiterium kościoła pw. św. Michała Archaniola w Hołobach, ok. 1785. Fot. Jerzy Siennicki, 1928, zbiory IS PAN, Warszawa*

31. Joseph Prechtl (atrybucja), retabulum ołtarza głównego, malowidło ściennie, kościół pw. św. Michała Archanioła w Hołobach, ok. 1785. Fot. Grażyna Ruszczyk, 1993, zbiory IS PAN, Warszawa

Zapewne w połowie lat 80. XVIII w. brat Józef od św. Teresy namalował do nowego kościoła katedralnego w Łucku wizerunki św. Jana Nepomucena (il. 28) i św. Recesa (il. 29), patrona miasta⁸⁹. Kiedy dawna katedra spłonęła w 1781 r., do jej rangi podniesiono w 1787 r. pojezuicką świątynię pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła, po uprzednim remoncie i modernizacji jej wnętrza, które ucierpiało w pożarze w 1780 r.⁹⁰ Dzieła trynitarzkiego zakonnika zostały umieszczone w ołtarzach przy ścianach tarczowych transeptu, razem z większymi płótnami Tadeusza Kuntzego (*Wniebowzięcie NMP* i *Św. Michał Archanioł*). Obraz św. Jana Nepomucena, wzorowany na dziele Maulbertscha – podobnie jak wizerunek czeskiego męczennika z katedry kamienickiej – znajduje się *in situ*; przedstawienie św. Recesa zaginęło⁹¹.

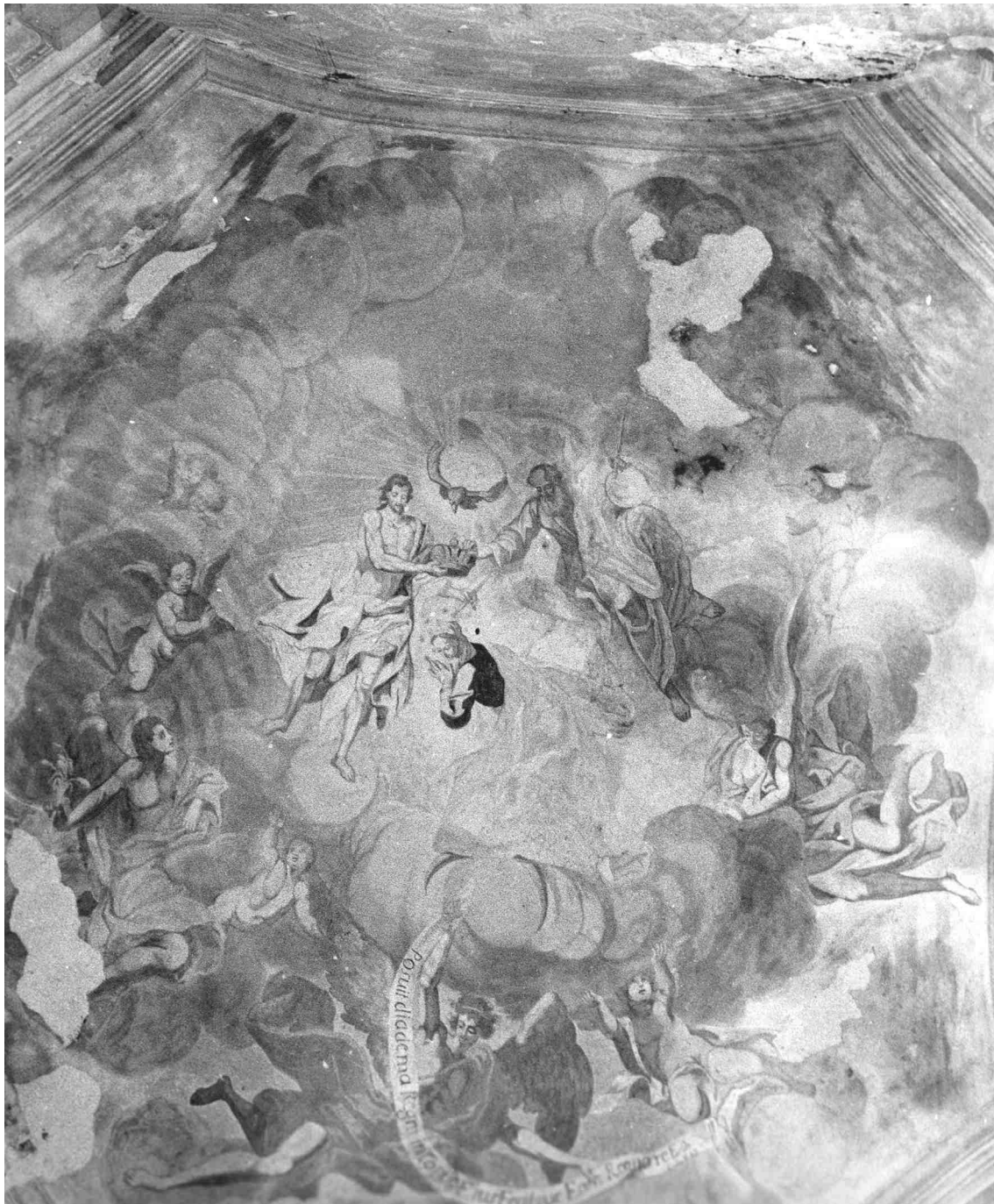
Zlecenie dla katedry łuckiej Prechtl mógł zrealizować w Braiłowie (przypomnijmy, że obraz do głównego ołtarza kolegiaty zamojskiej namalował w Gródku Bedrychowskim) lub za kolejnym pobycem na Wołyniu, gdzie – według o. Krzyszkowskiego – w Hołobach w dawnym powiecie kowelskim kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła „wewnątrz

der Ungarischen Nationalgalerie Budapest und dem Museum für Christliche Kunst in Esztergom, Museum Langenargen am Bodensee, red. Eduard HINDELANG, Sigmaringen 1984, s. 148.

⁸⁹ KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 55. Orłowicz, a za nim inni badacze podają, że obrazy Prechtla znajdujące się w katedrze w Łucku zostały tam przeniesione z kościoła trynitarzy. Informację tę należy uznać za błędną, zważywszy, że łucki klasztor został skasowany w 1850 r., czyli siedem lat po opublikowaniu książki o. Krzyszkowskiego; zob. ORŁOWICZ, op. cit., s. 114; KONDRACIUK, „Malarz trynitarzki...”, s. 141; DZIK, „Kilka uwag...”, s. 252.

⁹⁰ Tadeusz STECKI, *Łuck starożytny i dzisiejszy. Monografia historyczna*, Łuck 1876, s. 186; ORŁOWICZ, op. cit., s. 113.

⁹¹ W powojennej literaturze przedmiotu obydwie obrazy zostały uznawane za zaginione; zob. KONDRACIUK, „Malarz trynitarzki...”, s. 141; DZIK, „Kilka uwag...”, s. 252, przyp. 48.

32. Karol Hübel (atrybucja), Koronacja NMP, fragment polichromii na kopule kaplicy kościoła pw. św. Michała Archaniola w Hołobach, ok. 1785.

Fot. Jerzy Siennicki, 1928, zbiory IS PAN, Warszawa

całkowicie malował i do ołtarzy obrazy⁹². Dodajmy, że ks. kanonik Stefan Jastrzębski, dziekan lubomelski, podczas I wojny światowej pełniący posługę kapłańską w parafii brahiłowskiej, miał wyczytać w jej archiwum, iż „w kościele w Hołobach malował zakonnik o. trynitarz z Brahiłowa”⁹³. Świątynię, wzniesioną w latach 1700-1718 przez Jaruzelskich herbu Ślepowron, uszkodzoną w pożarze w 1776 r., kolejny właściciel Hołob, Ludwik Wilga, wojewoda czernihowski, w 1783 r. odbudował i powiększył o dwie kopułowe kaplice ujmujące nawę na kształt ramion transeptu⁹⁴. Dziełem Prechtla był zapewne tylko wystrój malarski nawy i prezbiterium, częściowo utrwalony na fotografiach z 1928 r. i z 2001 r., na których widoczne są iluzjonistyczne, architektoniczne ołtarze główny i dwa boczne, flankujące arkadę tęczową, oraz fragment znajdującej się nad nią sceny figuralnej (il. 30-31). Wydaje się jednak wątpliwe, że spod pędzla trynitarza wyszła polichromia kaplic⁹⁵. W zdobiących kopuły malowidłach *Koronacja NMP* (il. 32) i *Wniebowzięcie NMP*, w typie *quadro riportato*, brakuje charakterystycznych dla twórczości Prechtla elementów architektonicznych. Ponadto trudno by szukać w jego dziełach zastosowanego w rzeczonych scenach kanonu postaci o nadmiernie wydłużonych proporcjach i silnie uwydatnionej muskulaturze. Mimo to Ryszard Brykowski, pod wpływem przywołanej wzmianki literaturowej z 1939 r., związał omawianą dekorację z trynitarzem, choć wcześniej skłonny był uznać za jej twórcę pijara brata Łukasza (*in saeculo* Karola Hübla⁹⁶).

Jerzy Kowalczyk przypisał Prechtlowi polichromię kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Iwankowie w dawnym powiecie żytomierskim, opierając się na fotografii ukazującej scenę *Jezus wypędzający kupców ze świątyni*, rozgrywającą się w architektonicznej oprawie o Schüblerowskiej proveniencji⁹⁷. Świątynia, wzniesiona przez Pawła i Helenę Borejków, podczasostwo żytomierskie, ukończona w 1794 r., została konsekrowana w 1795 r.⁹⁸ W tym miejscu należy zauważyć, że figuralne sceny na jej sklepieniu mają rocaillé'owe ramy, podczas gdy potwierdzone archiwalnie malowidła sklepienne trynitarza okolone są kształtowanym wklęsło-wypukłe gzymsem. Również późny czas powstania polichromii iwankowskiej, około 1794 r., osłabia wspomnianą atrybucję, jako że brat Józef „na kilka lat przed śmiercią [zm. w 1799 r.], zaprzestał nareszcie całkowicie tej

⁹² KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 55.

⁹³ Jerzy OSTROWSKI, „Uwagi i refleksje na tle konserwacji kościelnych dekoracji malarskich na Wołyniu”, *Ziemia Wołyńska*, 2:1939, nr 4, s. 59 (w przypisie).

⁹⁴ Konstanty TELEŻYŃSKI, „Opis historyczno-geograficzny wsi Hołoby”, *Ziemia Wołyńska*, 2:1939, nr 1, s. 9-11. Autor podaje, że dekoracja freskowa świątyni w Hołobach była wiązana z Szymonem Czechowiczem, dodając, że mógł on wykonać tylko polichromię nawy, ponieważ zmarł w 1775 r., co oznaczałoby, że malowidła w kaplicach są dziełem jego uczniów.

⁹⁵ Ryszard BRYKOWSKI, „Polska ochrona zabytków na Wołyniu 1906-1939 i 1993-2006”, *Niepodległość i Pamięć*, 5:2008, nr 1 (27) [2], s. 480. W latach 1999-2006 przeprowadzono konserwację polichromii w kopułach kaplic dzięki funduszom przekazywanym przez Senat Rzeczypospolitej Polskiej oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W ostatnich latach malowidła uległy zniszczeniu z powodu zaniedbań administratorów parafii. Upzejmie dziękuję Panu Michałowi Michalskiemu, naczelnikowi Wydziału ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą MKiDN, za udostępnienie dokumentacji prac konserwatorskich przeprowadzonych w kościele w Hołobach.

⁹⁶ Ibid., s. 480. Id., „Ośrodek ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturowego poza Granicami Kraju Stowarzyszenia «Wspólnota Polska» (kwiecień 1996 – grudzień 1997)”, *Ochrona Zabytków*, 52:1999, nr 1 (204), s. 95.

⁹⁷ KOWALCZYK, *Świątynie...*, s. 181.

⁹⁸ Magdalena MŁODAWSKA, Andrzej BETLEJ, „Kościoły o palladianizujących fasadach w dawnym województwie podolskim i kijowskim”, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 5, red. Andrzej BETLEJ, Piotr KRASNY, Kraków 2003, s. 127. Nazwisko fundatorów zostało zniekształcone – autorzy podają, że kościół wzniesiono sumptem Pawła i Heleny „Borcyków”.

33. *Joseph Prechtl*, Bł. Szymon de Roxas,
olej na płótnie, po 1779,
dawny kościół trynitarzy w Krotoszynie.
Fot. Mirosława Sobczyńska-Szczepańska, 2011

34. *Joseph Prechtl*, Mistyczna wymiana serc między
Chrystusem a bł. Michałem od Świętych,
olej na płótnie, po 1779,
dawny kościół trynitarzy w Krotoszynie.
Fot. Mirosława Sobczyńska-Szczepańska, 2011

ulubionej swej pracy, dla boleści oczów, której przyczynę znajdował w ostrości farb, przy górnych osobliwie kościelnych sklepien malowaniu”⁹⁹. Nie można wykluczyć, że dekorację kościoła w Iwankowie stworzył któryś z jego „kilku świeckich uczniów malarskiej sztuki, pomagających mu zawsze w tej pracy, a którzy zostali podobnie dobrymi artystami”¹⁰⁰. W 1807 r. jeden z „ciągłych uczniów o. Józefa w Brańkowie”, cieszący się sławą doskonałego malarza, przybył do Łucka, aby namalować wizerunki św. Jana de Matha i św. Feliksa de Valois do nowo wzniesionych ołtarzy w trynitarzym kościele.

Wedle słów o. Krzyszkowskiego *Joseph Prechtl* nigdy nie był na Litwie, dokąd jednak trafiły jego obrazy. Należał do nich wizerunek (zaginiony) o. Stefana od Oczyszczenia NMP Szeferowicza, zmarłego w 1710 r., pierwszego trynitarza o litewskich korzeniach¹⁰¹.

⁹⁹ KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 57

¹⁰⁰ Ibid., s. 58

¹⁰¹ Ibid., s. 56-58.

Zakonnik został ukazany z wielkim krucyfiksem w ręku ze względu na cześć, jaką żywił dla drewnianego krzyża z postacią Chrystusa naturalnej wielkości, przechowywanego w wileńskim klasztorze. W jego murach musiało znajdować się więcej portretów zasłużonych zakonników, w tym zachowane płótno Prechtla wyobrażające – jak przekonująco dowodzi ks. Andrzej Witko – reformatora zakonu, o. Jana Chrzyciela od Poczęcia¹⁰². Wcześniej utożsamiano je z namalowanym przez trynitarza wizerunkiem bł. Michała od Świętych (zaginionym), który w jednym z ołtarzy bocznych zajął miejsce obrazu o tym samym temacie autorstwa Franciszka Smuglewicza z lat 1799-1800, usuniętego „z powodu mniej stosownego historycznego wyobrażenia”¹⁰³. Dzieło brata Józefa od św. Teresy pochodziło zapewne z jednego z galicyjskich klasztorów trynitarzy, skasowanych w 1783 r. Jak się wydaje, podobną proveniencję mają również niewielkie obrazy (prostokątne, wtórnie wprawione w owalne ramy) w bocznych ołtarzach dawnego kościoła trynitarzy w Krotoszynie – *Bł. Szymon de Roxas* (il. 33) i *Mistyczna wymiana serc między Chrystusem a bł. Michałem od Świętych* (il. 34), trafnie atrybuowane Prechtlowi przez Piotra Kondraciuka¹⁰⁴. Musiały powstać po beatyfikacji o. Michała od Świętych w 1779 r., a zatem nie należały do pierwotnego wyposażenia świątyni, konsekrowanej w 1775 r.¹⁰⁵ Trudno zgodzić się z zamojskim badaczem, że trynitarz jest również autorem obrazu *Ecce Homo* w ołtarzu głównym: prostokątna twarz Chrystusa, jego masywne dłonie i stopy, a także fizjonomie uskrzydłonych główek anielskich nie mają swych odpowiedników w rozpoznanym *oeuvre* malarza.

Janina Dzik związała z Josephem Prechtlem szkic dekoracji sklepienia, na którym prostokątna scena w typie *quadro riportato*, ukazująca Świętą Trójcę, Marię jako orędowniczkę i klęczącego świętego w stroju kapłana (św. Kajetana z Thieny?), okolona jest malowanymi iluzjonistycznie, z zastosowaniem perspektywy *di sotto in su* czterema balkonami o wygiętej wypukle balustradzie, wypełnionymi postaciami o zróżnicowanych pozach i gestach¹⁰⁶. Według badaczki na autorstwo brata Józefa od św. Teresy wskazuje zastosowanie przez niego analogicznego obramienia we fresku *Adoracja pasterzy* w prezbiterium kościoła brahiłowskiego oraz wysoki poziom artystyczny szkicu. Ze względu na brak informacji na temat miejsca przechowywania dzieła oraz niską rozdzielczość ukazującej je czarno-białej fotografii trudno odnieść się do wspomnianej atrybucji¹⁰⁷. Należy jedynie zauważyć, że iluzjonistyczne balustrady były rozwiązaniem nader częstym w XVIII-wiecznych freskach sklepiennych.

Niniejszy artykuł stanowi wstęp do szerszej zakrojonych badań mających na celu zdefiniowanie indywidualnego stylu Josepha Prechtla, ukształtowanego – w świetle dotychczasowych ustaleń – pod wpływem dzieł malarzy związanych z akademią wiedeńską oraz Stanisława Stroińskiego i Morawianina Josefa Franza Piltza, a następnie określenie miejsca jego twórczości w panoramie artystycznej dawnej Rzeczypospolitej.

¹⁰² Por. przyp. 5.

¹⁰³ KRZYSZKOWSKI, op. cit., s. 52-53.

¹⁰⁴ KONDRACIUK, „Malarz trynitarzski...”, s. 143.

¹⁰⁵ SOBCZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA, *Architektura...*, s. 93.

¹⁰⁶ DZIK, „Kilka uwag ...”, s. 251-252, il. 9.

¹⁰⁷ Ibid. Autorka informuje jedynie w podpisie do fotografii szkicu, że zawdzięcza ją uprzejmości Andrzeja Betleja.

The Painter Joseph Prechtl.

Contribution to the Artist's Monograph

The painter Joseph Prechtl (Vienna 1737 – Brahiłów 1799), in the Trinitarian Order lay Brother Joseph of St Theresa, active mainly in Lesser Poland, Volhynia, the Zamość Land, and Podolia, created about 130 easel paintings and some dozen monumental decorations. His scarce preserved works and those known merely from archival photographs, allow to consider him one of the most outstanding painters active on the territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the latter half of the 18th century. In the paper the views on the beginnings of the artist's career have been verified; moreover, the revision of the works attributed to him, completed with new attributions, has been conducted, with their dating having been made more precise.

In the light of the monastic sources, Joseph Prechtl arrived in the Polish-Lithuanian Commonwealth neither in 1757 nor in 1758 as had been assumed, but in 1754. He joined the Trinitarian Order in Lviv on 20 September 1754, however initiating his novitiate only in March 1757. Therefore, it can be concluded that he participated in the works on the decoration of the Lviv Trinitarian Church of the Holy Trinity, started at the latest in 1753 and headed by Stanisław Stroiński at least as of spring of 1756. Following his novitiate and monastic vows on 4 March 1758, he went to Cracow where he assisted Joseph Franz Piltz in creating the fresco decoration of the Order's church there. It is to the early 1760s that his oil paintings: *Immaculata* and *St Thecla* of the Mielec Trinitarian monastery have to be dated. The unpreserved polychrome of the monastic church in Tomaszów Lubelski may have been executed around the same time. After 1764, a polychrome associated with Joseph Prechtl and Stanisław Stroiński in the Bernardine church in Dubno was created. In 1766, Brother Joseph was busy working for the Trinitarian Convent in Cracow (frescoes in the refectory and sacristy, oil painting *St John of Matha*), following which he worked for the

Trinitarian Convent in Tomaszów Lubelski (oil paintings: *St Cajetan of Thiene*, *St Anthony of Padua*, and *Immaculata*), as well as in Lutsk (fresco on the library vault, over 30 oil paintings). The Trinitarian friar may have authored the polychrome of the Trinitarian church in Bursztyn from 1769-70. In 1773, he decorated the Dominican church in Szarawka with frescoes, while in the mid-1770s, he created the decoration of the Trinitarian church in Kamieniec Podolski. From ca 1776 to 1778, he created a polychrome in the Beresteczko church and 16 retable paintings. Jan Jakub Zamoyski, as of 1765 owner of Beresteczko, certainly did remain impressed by the church's furnishing; in 1779-84, he commissioned Prechtl to execute a fresco decoration in the Łabunie palace, in the Parish Church of St Stanislaus and in the nunnery of the Daughters of Charity of St Vincent de Paul in Gródek Bedrychowski, as well as the painting of *Resurrected Christ and St Thomas* for the high altar of the Collegiate Church in Zamość. In around 1785, the Trinitarian worked for his Order in Brahiłów (church polychrome, 20 retable paintings, around 30 paintings at the monastery). It was most likely in the 2nd half of the 1780s that his works for the cathedral churches in Kamieniec Podolski (two *trompe-l'oeil* paintings for side altars, the oil paintings: *St John of Nepomuk* and *Holy Trinity*) and Lutsk (the oil paintings: *St John of Nepomuk* and *St Reces*), as well as for the Parish Church of St Michael Archangel in Hołoby (possibly the polychrome of the presbytery and the nave were created). The Trinitarian Church in Krotoszyn was enriched with the oil paintings: *Blessed Simón de Roxas* and the *Mystical Heart Being Swapped between Christ and Blessed Michael of the Saints*, painted in 1779 at the earliest.

It is known that Brother Joseph of St Theresa had his secular disciples who, having become independent artists, soon won fame as good painters. Several years before his death, the artist gave up painting due to his eye illness.

Translated by Magdalena Iwińska